

Comisiynydd
Cenedlaethau'r
Dyfodol
Cymru

Future
Generations
Commissioner
for Wales

addo

GWEITHIO GYDA'N GILYDD DROS DDIWYLLIANT

Canllaw i gyrff cyhoeddus sy'n gweithio gyda
gweithwyr diwylliannol llawrydd

Mae [Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) \(Deddf LICD\)](#) yn nodi gweledigaeth feiddgar ar gyfer Cymru gynaliadwy.

Mae'n ei gwneud yn ofynnol i gyrff cyhoeddus feddwl yn y tymor hir, gweithio gyda phobl a chymunedau, a chymryd camau i atal problemau parhaus fel tlodi, anghydraddoldebau iechyd a newid hinsawdd.

I gyflawni hyn, mae Deddf LICD yn nodi saith nod llesiant. Rhaid i gyrff cyhoeddus weithio tuag at bob un ohonynt, nid dim ond y rhai sy'n cyd-fynd â'u cylch gwaith.

Mae Deddf LICD hefyd yn diffinio pum ffordd o weithio y mae'n rhaid iddynt arwain sut mae cyrff cyhoeddus yn gweithredu:

- Hirdymor
- Cynnwys
- Atal
- Cydweithio
- Integreiddio

A report commissioned by the Future Generations Commissioner for Wales and written by Addo.

Mae'r ddogfen hon ar gael yn Gymraeg / This document is also available in Welsh

Mae Deddf LICD yn berthnasol i 56 o gyrff cyhoeddus, 13 o Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn ogystal ag i lawer o gynghorau tref a chymuned, y mae'n rhaid iddynt gyfrannu at eu cynlluniau llesiant lleol.

Mae Deddf LICD yn sefydlu rôl [Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru](#).

Rôl Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol yw bod yn warcheidwad cenedlaethau'r dyfodol. Mae hyn yn golygu helpu cyrff cyhoeddus a'r rhai sy'n llunio polisi yng Nghymru i feddwl am effaith hirdymor eu penderfyniadau.

Dewch o hyd i ragor o wybodaeth am Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a Chomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru ar ein gwefan: www.futuregenerations.wales/cym

Dewch o hyd i ragor o wybodaeth am ein strategaeth ar gyfer newid 2023-2030, [Cymru Can](#), gan gynnwys ein [Cenhadaeth Diwylliant a'r Iaith Gymraeg](#), ar ein gwefan.

Cynnwys

- 5 Rhagair
- 9 Cyflwyniad
- 15 Deall Rôl Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn y Sector Cyhoeddus
- 21 Beth sydd gan Weithwyr Llawrydd Diwylliannol i'w Gynnig
- 37 Sut i Ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol
- 53 Astudiaethau Achos
- 87 Atodiad
 - 89 Dolenni Defnyddiol
 - 50 Chwalu Jargon
 - 97 Cydnabyddiaethau
 - 99 Canllaw Cyflym

Rhagair

MAE LLESIANT DIWYLLIANNOL YN GYFRIFOLDEB ARNOM OLL.

Mae gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru gyfle unigryw i dynnu ar greadigrwydd ac arbenigedd gweithwyr llawrydd diwylliannol i gryfhau dyluniad a darpariaeth gwasanaethau cyhoeddus. Mae'r canllaw hwn yn amlinellu manteision cydweithio creadigol ac yn cynnig egwyddorion ac enghreifftiau ymarferol i gefnogi gweithio partneriaeth effeithiol.

Mae "gweithwyr llawrydd diwylliannol" yn unigolion a microfusnesau—megis CŷCau, partneriaethau, cwmnïau cydweithredol, mentrau bach a stiwdios—sy'n gweithio ar draws y celfyddydau, y diwydiannau diwylliannol a chreadigol ar sail prosiect neu gontract, yn hytrach nag fel gweithwyr un sefydliad.

Ni fu erioed amser pwysicach i harneisio sgiliau creadigol a dychymyg i fynd i'r afael â'r heriau yr ydym yn eu hwynebu ac i sicrhau bod gwasanaethau cyhoeddus yn addas ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol. O'r argyfyngau hinsawdd a natur i ddirywiad mewn ymddiriedaeth mewn sefydliadau cyhoeddus, ac o gostau gwasanaeth cynyddol i afiechyd ac anghydraddoldeb cynyddol, mae angen dulliau arloesol arnom i drawsnewid sut rydym yn ymateb.

Mae graddfa a chymhlethdod yr heriau cydgysylltiedig hyn yn galw am ffyrdd newydd o weithio - cydweithredol, trawsddisgyblaethol a chanolbwyntio ar systemau. Mae gweithwyr llawrydd diwylliannol yn dod â safbwyntiau ffres a sgiliau hanfodol, gan gynnwys cyd-gynhyrchu, hwyluso, cynnull lleisiau amrywiol a chatalyddu syniadau newydd.

Mae mynegiant diwylliannol, cyfranogiad a llesiant wrth wraidd gweledigaeth Cymru ar gyfer y dyfodol. Mae gweithio'n llwyddiannus gyda gweithwyr llawrydd diwylliannol nid yn unig yn cynnal sector llawrydd bywiog—hanfodol i'n hecosystem ddiwylliannol—ond mae hefyd yn ychwanegu gwerth ar draws gwasanaethau cyhoeddus. Mae'n helpu i sicrhau bod llesiant diwylliannol wedi'i wreiddio yn ein ffordd o weithio, yn hytrach na'i drin fel ôl-ystyriaeth neu 'braf i'w gael'.

Rwy'n eich annog i ddefnyddio'r canllaw hwn i integreiddio gweithwyr llawrydd diwylliannol i'ch gwaith—o osod amcanion a chyllidebau llesiant i lunio polisi, comisiynu gweithgaredd a chyfleu cyfleoedd, a thu hwnt.

Yn ein tîm yn Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru, mae ein gwaith ein hunain wedi elwa'n fawr o gydweithio gyda gweithwyr llawrydd diwylliannol. O'r [comisiynau artistiaid](#) a helpodd i wireddu ein [Hadroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025](#), i fewnbwn gweithwyr llawrydd ar draws ein gwaith trwy ein Polisi Cyflog sy'n Cael ei Yrru gan Bwrpas, a'n gwaith diweddar gyda Chomisiwn Prosiect Diwylliant Weithwyr Llawrydd, rydym yn elwa o'r safbwynt y mae'r cydweithrediadau hyn yn ei gynnig.

Rydym yn croesawu eich adborth a'ch profiadau wrth i chi gymhwyso'r egwyddorion hyn, fel y gallwn barhau i adeiladu casgliad a rennir o arfer ysbrydoledig.

Rydym yn ddiolchgar i Addo, yr ymgynghoriaeth greadigol a gefnogodd ddatblygiad y canllaw hwn, ac i bawb a gyfrannodd at ei lunio, gan gynnwys pawb a rannodd eu profiad a'u hastudiaethau achos.

D. Walker

Derek Walker
Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

Paskaline Maiyo a RightKeysOnly - Comisiynau Artist

Cyflwyniad

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn chwarae rhan hanfodol wrth lunio tirwedd greadigol Cymru, gan ysgogi arloesedd, cynhwysiant ac ymgysylltiad cymunedol ar draws mentrau'r sector cyhoeddus.

Mae eu harbenigedd yn gwella gwasanaethau cyhoeddus, gan eu gwneud yn fwy hygyrch, deinamig ac effeithiol. Mae'r canllaw hwn yn cefnogi cyrff cyhoeddus i ymgysylltu'n effeithiol â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan feithrin partneriaethau buddiol i'r ddwy ochr sy'n cyd-fynd â *Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015* ac yn cyfrannu at lesiant cymdeithasol, economaidd a diwylliannol hirdymor.

Mae "diwylliant" yn anodd ei ddiffinio oherwydd ei fod yn eang, aml-haenog, ac yn esblygu'n gyson. Gall gynnwys nid yn unig y celfyddydau ond hefyd y ffyrdd y mae pobl yn byw, yn mynegi hunaniaeth, yn creu ystyr ac yn trosglwyddo gwerthoedd. O fewn *Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015*, mae diwylliant yn cael ei ddeall yn gynhwysol i gwmpasu treftadaeth, y celfyddydau, iaith (yn enwedig y Gymraeg), safleoedd hanesyddol, hanes, chwaraeon a hamdden.

Er bod cydnabyddiaeth o gymhlethdod diffinio diwylliant a'r ystod eang o weithgareddau y gall eu cwmpasu, at ddibenion y ddogfen hon, mae "Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol" yn cyfeirio at unigolion a microfusnesau - megis CICs, partneriaethau, cwmnïau cydweithredol, mentrau bach, a stiwdios - sy'n gweithio o fewn y sectorau celfyddydau, diwylliannol a diwydiannau creadigol ar sail prosiect neu gontract yn hytrach na chael eu cyflogi gan un sefydliad.

Gall yr unigolion hyn gael eu cyflogi ar ystod o sail gytundebol, gan gynnwys trefniadau llawrydd neu weithwyr, gydag unrhyw statws cyflogaeth a hawliau cysylltiedig yn cael eu pennu gan delerau penodol a realiti ymarferol yr ymrwymiad. Er mwyn eglurder, mae'r canllaw hwn yn defnyddio'r term "Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol" i gwmpasu'r holl weithwyr proffesiynol o'r fath.

Mae gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru gyfle unigryw i harneisio creadigrwydd ac arbenigedd Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol i wella dylunio a darparu gwasanaethau cyhoeddus.

Gan adeiladu ar waith gan y Grŵp Gwaith Addewid Gweithwyr Llawrydd a'r Sector Cyhoeddus¹, mae'r canllaw hwn yn cefnogi paru sgiliau gweithwyr llawrydd ag anghenion y sector cyhoeddus, gan annog partneriaethau hirdymor a chyfraniadau cynaliadwy.

Yn unol ag Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025, sy'n argymhell Bil Diwylliant, mae'r canllaw hwn yn darparu camau ymarferol i integreiddio Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol i ddylunio, cynllunio a darparu gwasanaethau cyhoeddus. Mae'r ddogfen hon yn gwasanaethu fel canllaw, yn hytrach na glasbrint anhyblyg, gan roi cyfeiriad ar arferion gorau ac egwyddorion.

Ei nod yw:

- Amlygu amrywiaeth a gwerth Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol.
- Ysbrydoli ac annog gyrff cyhoeddus i ymgysylltu a chydweithio â nhw.
- Sefydlu dealltwriaeth gyffredin o'r hyn sydd ei angen ar Weithwyr Llawrydd Diwylliannol i weithio'n effeithiol o fewn fframweithiau'r sector cyhoeddus.

¹ Roedd y Grŵp Gwaith Addewid ar gyfer Gweithwyr Llawrydd a'r Sector Cyhoeddus yn fenter gydweithredol a sefydlwyd i feithrin cydweithio rhwng Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol a chyrff cyhoeddus ac i greu tirwedd ddiwylliannol fwy gwydn ac integredig yng Nghymru. Wedi'i ddatblygu fel rhan o ymdrechion Llywodraeth Cymru i gefnogi'r sector creadigol, yn enwedig mewn ymateb i'r heriau a achosir gan bandemig COVID-19, roedd yn cynnwys cynrychiolwyr o awdurdodau lleol, undebau llafur, Cyngor Celfyddydau Cymru, a Swyddfa Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru.

Drwy ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gall gyrff cyhoeddus ddatgloi creadigrwydd, cynhwysiant ac arloesedd, gan sicrhau dyfodol diwylliannol bywiog a chynaliadwy i Gymru.

Mae'r canllaw hwn wedi'i gynllunio ar gyfer swyddogion y sector cyhoeddus sy'n ymwneud yn uniongyrchol ag ymgysylltu â gweithwyr llawrydd a llunwyr polisi sy'n llunio'r systemau sy'n effeithio arnynt. Yn ogystal, mae'n gwasanaethu fel cyfeirnod ymarferol i Weithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan eu helpu i lywio arferion gorau a deall egwyddorion arweiniol wrth gydweithio â chyrff cyhoeddus.

Wedi'i alinio â *Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus 2023*, mae'r canllaw hwn yn adlewyrchu'r rhwymedigaethau ar gyrff cyhoeddus i flaenoriaethu arferion gwaith teg a gwerth cymdeithasol wrth ddyfarnu contractau, gan gynnwys y rhai sy'n cynnwys Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol a sefydliadau creadigol.

Er bod y canllaw hwn wedi'i fwriadu ar gyfer gyrff cyhoeddus, gall hefyd wasanaethu fel adnodd arfer gorau i eraill sy'n gweithio gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol.

Deall Rôl Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn y Sector Cyhoeddus

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn chwarae rhan hanfodol wrth wella gwasanaethau cyhoeddus ledled Cymru, gan ddod â chreadigrwydd, arloesedd a safbwyntiau amrywiol i ddatblygu a chyflawni prosiectau.

Drwy weithio mewn partneriaeth â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol a chynnwys arbenigedd creadigol mewn cynllunio a chyflawni gwasanaethau cyhoeddus, gall gyrff cyhoeddus ymestyn eu cyrhaeddiad a'u heffaith, gwella llesiant cymunedol, cefnogi twf economaidd, meithrin arloesedd hirdymor a hyrwyddo arferion gwaith teg, gan ymgorffori diwylliant yn ddyfnach mewn bywyd cyhoeddus.

Nid yn unig mewn cyflawni y mae eu gwerth ond yng nghyfnodau cynharaf cynllunio a dylunio, lle gall mewnwelediad creadigol lywio dulliau mwy effeithiol, dychmygus ac ymatebol. Mae'r arbenigedd hwn yn ymestyn ymhell y tu hwnt i'r sector diwylliannol, gan gyfrannu at atebion arloesol ar draws cyd-destunau iechyd, addysg, gofal cymdeithasol ac amgylcheddol.

Mae ymgysylltu â gweithwyr llawrydd diwylliannol yn cyd-fynd â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, sy'n galw ar gyrff cyhoeddus i gefnogi diwylliant bywiog a'r iaith Gymraeg sy'n ffynnu. Mae hefyd yn cefnogi nodau *Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) 2023*, gan hyrwyddo gwaith teg a chaffael sy'n gymdeithasol gyfrifol.

Er mwyn cyflawni'r canlyniadau hyn, rhaid i gydweithio fod yn dryloyw, yn deg, ac yn gynaliadwy, gan sicrhau manteision i'r ddwy ochr i weithwyr llawrydd a chyrff cyhoeddus fel ei gilydd, wrth greu sector cyhoeddus cryfach a mwy arloesol.

Gweledigaeth a Gwerthoedd

Mae ymgysylltiad llwyddiannus y sector cyhoeddus â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol wedi'i seilio ar bedwar egwyddor graidd:

Tryloywder a Dealltwriaeth –

Dylai gyrff cyhoeddus a Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol ymgysylltu'n agored, gyda pharch at ei gilydd, cyfathrebu clir, cyfleoedd hygyrch, a disgwyliadau wedi'u diffinio i feithrin ymddiriedaeth.

Partneriaeth Ddilys -

Gall gyrff y sector cyhoeddus harneisio sgiliau Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol mewn cyd-greu, dylunio gwasanaethau, a datrys problemau creadigol. Dylai cydweithio gael ei arwain gan y pum ffordd o weithio a amlinellir yn *Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015*: hirdymor, atal, integreiddio, cydweithio, a chynnwys.

Gwaith Teg –

Dylai Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol dderbyn cyflog teg sy'n bodloni safonau'r diwydiant neu gytundebau undeb, a dylai recriwtio a chontractio fod yn dryloyw, yn gynhwysol, ac yn hygyrch.

Ymgysylltiad Cynaliadwy –

Dylai sefydliadau'r sector cyhoeddus feithrin perthnasoedd hirdymor â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan gynnig cyfleoedd datblygiad proffesiynol a phartneriaeth i sicrhau gweithlu creadigol ffyniannus.

Ymrwymïadau ar gyfer Ymgysylltu Effeithiol

Cyfrifoldebau'r Sector Cyhoeddus:

Er mwyn gweithio'n effeithiol gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, dylai gyrff y sector cyhoeddus anelu at:

Integreiddio Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol i ddylunio a darparu gwasanaethau i wella arloesedd ac ymgysylltiad diwylliannol.

Sicrhau mynediad teg a thryloyw at gyfleoedd yn y sector cyhoeddus, gan ei gwneud hi'n haws i weithwyr llawrydd ymgysylltu â phrosiectau.

Cryfhau'r sail dystiolaeth ar effaith economaidd a chymdeithasol Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan lywio penderfyniadau polisi a chyllido yn y dyfodol.

Darparu hyfforddiant a datblygiad proffesiynol i gefnogi gweithwyr llawrydd i lywio gwaith a phrosesau'r sector cyhoeddus.

Gall gyrff cyhoeddus rannu eu hyfforddiant presennol gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol. Efallai y bydd angen hyfforddiant ar staff presennol y sector cyhoeddus hefyd i weithio gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan y gallai hyn olygu eu bod yn gorfod camu i ffordd o'r methodolegau rhagnodol cyfredol.

Efallai y bydd gan Awdurdodau Lleol, byrddau iechyd a chyrff cyhoeddus eraill swyddogion diwylliannol neu gelfyddydau gwybodus yn eu sefydliadau a all gefnogi staff ac adrannau eraill i gyflawni'r ymrwymïadau hyn.

Mae'r canllaw hwn yn cydnabod y byddai model hyfforddi a grëwyd ar y cyd gan Lywodraeth Cymru a Chyngor Celfyddydau Cymru, wedi'i anelu at swyddogion a gweithwyr llawrydd creadigol, yn gymorth defnyddiol.

Gall sefydliadau ac asiantaethau eraill gefnogi cyrff cyhoeddus i ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol.

Er enghraifft, mae Cymdeithas y Prif Swyddogion Diwylliannol a Hamdden (CLOA) yn cynghori ar ddiwylliant a hamdden ac yn eu hyrwyddo ar draws llywodraeth leol ledled y DU. Mae Celfyddydau Anabledd Cymru (DAC) yn cefnogi artistiaid anabl a gwaith creadigol dan arweiniad anabledd ledled Cymru, gan eiriol dros gynhwysiant a hygyrchedd fel y gall pobl anabl greu, cymryd rhan yn a phrofi'r celfyddydau yn gyfartal, wrth gydweithio â sefydliadau a chyrrff cyhoeddus i wella cynrychiolaeth.

Yn ogystal, mae llawer o Weithwyr Llawrydd Diwylliannol yn arbenigo mewn hwyluso partneriaethau o'r fath, gan helpu i gysylltu cyrff cyhoeddus â'r arbenigedd creadigol sydd ei angen arnynt.

Mae *Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) 2023* yn ei gwneud yn ofynnol i gyrff cyhoeddus ymgysylltu mewn partneriaeth gymdeithasol wrth wneud penderfyniadau strategol, a gweithio gydag undebau llafur a chyflogwyr i sicrhau gweithleoedd teg a chynhwysol. Felly, dylai cyrff cyhoeddus ystyried ymgysylltu ag undebau sy'n cefnogi'r sector celfyddydau a diwylliannol.

Mae undebau a mentrau allweddol yng Nghymru yn cynnwys:

- **Ecwiti** – Yn cynrychioli perfformwyr a gweithwyr proffesiynol creadigol mewn theatr, ffilm, teledu, radio a pherfformiadau byw.
- **Undeb y Cerddorion (MU)** – Yn cefnogi cerddorion ar draws pob genre, gan ddarparu cyngor cyfreithiol, contractau ac eiriolaeth.
- **BECTU (Undeb Darlledu, Adloniant, Sinematograff a Theatr)** – Yn cwmpasu gweithwyr mewn ffilm, teledu, theatr a digwyddiadau byw, gan gynnwys gweithwyr llawrydd a staff technegol.
- **Urdd Ysgrifenydd Prydain Fawr (WGGB)** – Yn cynrychioli awduron proffesiynol mewn teledu, ffilm, theatr, llyfrau a gemau fideo.
- **Undeb Cenedlaethol y Newyddiadurwyr (NUJ)** – Yn cefnogi newyddiadurwyr, awduron a chreuwyr cynnwys, gan gynnwys y rhai sy'n gweithio mewn celfyddydau a diwylliant.
- **TUC Cymru** - corff cydlynu undebau llafur yng Nghymru, yn cynrychioli tua 400,000 o bobl sy'n gweithio drwy 48 o undebau.
- **Unite the Union (Sector Digidol a Thechnoleg)** – Yn cynrychioli gweithwyr ar draws y diwydiannau creadigol, gan gynnwys dylunio, cyhoeddi a hysbysebu.

- **Unite the Union (Cymuned, Gweithwyr Ieuenctid, a Di-elw)** - Yn cynrychioli gweithwyr proffesiynol sy'n gweithio mewn elusennau, sefydliadau di-elw, sefydliadau cymunedol, gwasanaethau ieuenctid, a mentrau cymdeithasol.
- **CULT Cymru (Undebau Creadigol yn Dysgu Gyda'i Gilydd)** - fenter hyfforddi a datblygu proffesiynol sy'n cefnogi gweithwyr yn niwydiannau creadigol Cymru. Mae'n bartneriaeth rhwng BECTU/Prospect, Equity, Undeb y Cerddorion (MU), ac Urdd Ysgrifenydd Prydain Fawr (WGGB), ac fe'i cefnogir gan Gronfa Ddysgu Undebau Cymru gan Lywodraeth Cymru.

Wrth ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, dylai cyrff cyhoeddus ystyried sut y gall prosesau caffael wneud y defnydd gorau o'r lluosydd economaidd lleol a chefnogi gweithgarwch economaidd lleol yng Nghymru fel bod y gwaith sy'n cael ei wneud a'r adnoddau ariannol dan sylw yn cael eu cadw o fewn economi Cymru. Felly, cefnogi a helpu ymhellach i wneud sector diwylliannol Cymru yn fwy gwydn.

Cyfrifoldebau Cymunedol Llawrydd:

Anogir Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol sy'n ymgysylltu â'r sector cyhoeddus i ymgysylltu mewn ffyrdd sy'n:

Cyfrannu eu sgiliau a'u creadigrwydd at wasanaethau cyhoeddus, gan wella arloesedd ac ymgysylltiad.

Eirioli dros arferion gwaith teg a sicrhau bod eu cyfraniadau'n cyd-fynd â safonau'r diwydiant.

Rhannu gwybodaeth a phrofiadau i helpu cyrff y sector cyhoeddus i ddatblygu strategaethau ymgysylltu llawrydd gwell.

Meithrin cydweithio o fewn y gymuned llawrydd i gryfhau rhwydweithiau a hyrwyddo cyfleoedd.

Bwriad yr egwyddorion hyn yw cefnogi arfer da a pherthnasoedd gwaith adeiladol a dylid eu cymhwyso mewn ffordd sy'n adlewyrchu natur annibynnol ac seiliedig ar brosiectau ymgysylltu llawrydd.

Beth sydd gan Weithwyr Llawrydd Diwylliannol i'w Gynnig

Pwy yw Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn weithwyr proffesiynol creadigol sy'n gweithio ar draws ystod o arbenigeddau o fewn y sector diwylliannol a'r diwydiannau creadigol. Mae'r sector diwylliannol yn canolbwyntio ar y celfyddydau, treftadaeth a diwylliant, gyda'r nod o gyfoethogi cymdeithas, hyrwyddo gwybodaeth ddiwylliannol, cefnogi addysg ac annog ymgysylltiad cyhoeddus.

Mae'r diwydiannau creadigol, is-set o'r sector diwylliannol ehangach, yn canolbwyntio ar dwf economaidd, arloesedd a defnydd masnachol o greadigrwydd mewn meysydd fel dylunio, cyfryngau ac adloniant, gan ddefnyddio technolegau a llwyfannau newydd yn aml.

Mae rolau llawrydd diwylliannol yn cynnwys, ond heb fod yn gyfyngedig i:

Actorion	Beirdd	Dylunwyr
Animeiddwyr	Ceramegwyr	Dylunwyr graffig
Arbenigwyr Celfyddydau ac Addysg	Codwyr arian	Dylunwyr Gemau
Arbenigwyr Celfyddydau, lechyd a Llesiant	Coreograffwyr	Ffotograffwyr
Arweinwyr gweithdai	Crefftwyr	Gwerthuswyr
Artistiaid Cyhoeddus	Curaduron	Gwneuthurwyr
Artistiaid cymunedol	Curaduron/Ymgynghorwyr	Gwneuthurwyr ffilmiau
Artistiaid cyfranogol	Celf Gyhoeddus	Marchnatwyr
Artistiaid digidol	Cyfansoddwyr	Meddylwyr strategol
Artistiaid sy'n ymgysylltu'n gymdeithasol	Cyfarwyddwyr	Perfformwyr
Artistiaid gweledol	Cyhoeddi	Technegwyr
Awduron	Cynhyrchwyr	Ymgynghorwyr
	Datblygwyr	Creadigol/Celfyddydau
	Dawnswyr	Ymchwilwyr
	DJs	

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn cynrychioli cymuned eang ac amrywiol o ymarferwyr, yn amrywio o bobl ifanc a graddedigion diweddar i weithwyr proffesiynol profiadol iawn ac arweinwyr creadigol.

Mae *Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015* yn gosod plant a phobl ifanc yng nghanol gwneud penderfyniadau cynaliadwy, gan eu cydnabod fel rhanddeiliaid cyfredol a buddiolwyr yn y dyfodol. Rhaid i gyrff cyhoeddus ystyried sut mae eu penderfyniadau'n effeithio ar lesiant pobl ifanc nawr ac yn y tymor hir, gan gynnwys eu mynediad at addysg, iechyd, diwylliant, treftadaeth, iaith, a chyfleoedd i gymryd rhan. Gall pobl ifanc chwarae rolau ystyrlon fel Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan ennill sgiliau, hyder, a rhwydweithiau proffesiynol wrth gyfrannu'n weithredol at fentrau celfyddydol, treftadaeth, a diwylliannol.

Mae meddwl rhyng-genhedlaeth - un o egwyddorion craidd y Ddeddf - yn ei gwneud yn ofynnol i gyrff cyhoeddus gydbwyso anghenion presennol â chynaliadwyedd diwylliannol, cymdeithasol, amgylcheddol ac economaidd hirdymor. Yng nghydestun gwaith llawrydd diwylliannol, mae hyn yn golygu creu llwybrau sy'n meithrin talent sy'n dod i'r amlwg, yn cynnal ymarferwyr sefydledig, ac yn amddiffyn ac yn esblygu gwybodaeth ddiwylliannol. Mae arferion gwaith teg, cynhwysol a chynaliadwy, ynghyd â buddsoddiad mewn hyfforddiant, mentora ac adeiladu capasiti, yn helpu i gryfhau ecosystem ddiwylliannol Cymru ar gyfer cymunedau presennol a chenedlaethau'r dyfodol.

Y tu hwnt i'w harbenigedd technegol a chreadigol, mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn dod â safbwyntiau ffres i reoli prosiectau, cynllunio strategol ac ymgysylltu cymunedol. Mae pob gweithiwr llawrydd yn dod â safbwyntiau a phrofiadau cymdeithasol-ddiwylliannol unigryw a all gysylltu ag agendâu a chymunedau penodol o ddiddordeb, gan gynnwys yr iaith Gymraeg. Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol wedi'u lleoli ledled Cymru ac yn cyfrannu ar lefelau lleol, cenedlaethol a rhyngwladol, gan eu gwneud yn rhan hanfodol a deinamig o dirwedd ddiwylliannol y genedl.

MAE GWEITHWYR LLAWRYDD CREADIGOL YN DOD Â LENS FFRES I HYD YN OED YR HERIAU MWWYAF CYMHLETH, GAN GYNNIG FFYRDD LLAWEN A DYCHMYGUS YMLAEN SY'N YSBRYDOLI TIMAU I WELD POSIBILIADAU NEWYDD.

MAE EU PRESENOLDEB YN DOD Â CHYNHESRWWYDD A DYNOLIAETH I SYSTEMAU CYFLYM, GAN EIN HELPU I ARAFU A DYLUNIO GOFAL SYDD GWIRIONEDDOL YN CANOLBWYNTIO AR BOBL.

Kathryn Lambert

Pennaeth Celfyddydau ac Iechyd
Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda

Beth All Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol Ei Wneud

Mae Gweithwyr Llawrydd Creadigol a Diwylliannol yn dod ag ystod amrywiol o sgiliau ac arbenigedd a all gyfoethogi prosiectau'r sector cyhoeddus, gan gynnwys ond heb fod yn gyfyngedig i:

Gynhyrchu Allbynnau Artistig a Chreadigol Ar Draws Disgyblaethau: Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn defnyddio celfyddydau gweledol, cerddoriaeth, theatr, ffilm, cyfryngau digidol, a dylunio i greu prosiectau sy'n ymgysylltu â chymunedau ac yn cefnogi gwasanaethau cyhoeddus. Drwy wneud pynciau cymhleth yn fwy hygyrch, annog cyfranogiad, a chynnig safbwyntiau ffres, mae dulliau creadigol yn helpu i wella ymgysylltiad cyhoeddus, cyrraedd cymunedau amrywiol, gwneud negeseuon polisi yn gliriach ac yn fwy cofiadwy, a hyrwyddo llesiant, cynhwysiant, a chydlyniant cymdeithasol.

Ymgysylltu Cymunedol a Chyfranogiad y Cyhoedd: Hwyluso gweithdai, digwyddiadau, a gwyliau; meithrin deialog greadigol; a defnyddio dulliau dychmygus i gynnwys cymunedau yn ystyrlon. Mae hyn yn cynnwys cefnogi prosesau ymgynghori cyhoeddus, annog ymgysylltiad rhyng-genhedlaethol drwy ymyriadau creadigol sy'n cysylltu gwahanol grwpiau oedran, darparu cyfleoedd hygyrch i bobl gymryd rhan mewn gweithgareddau diwylliannol a chreadigol, ac ymateb yn sensitif ac yn greadigol i straeon, anghenion a heriau lleol.

Rôl Strategol ac Ymgynghorol: Gwasanaethu ar fyrddau a gweithgorau i ddarparu arweiniad ac arbenigedd sector; llunio polisi a strategaeth drwy fewnbwn arbenigol; cynhyrchu a darlunio adroddiadau; a chefnogi gweledigaeth a chynllunio strategol.

Addysg, Hwyluso a Hyfforddiant: Cyflwyno gweithdai, mentora, hyfforddiant, a setiau dysgu gweithredol ar draws amrywiol ddisgyblaethau a meysydd creadigol; hwyluso sesiynau bwrdd, tîm, a staff; helpu i hwyluso prosesau newid fel gweledigaeth ac adeiladu tîm; a meithrin deialog greadigol o fewn timau'r sector cyhoeddus.

Datrysiadau Digidol a Chyfathrebu: Darparu arbenigedd mewn a datblygu cynnwys AR/VR, digwyddiadau ar-lein, podlediadau, gwefannau, marchnata creadigol, cyfryngau rhyngweithiol, dylunio gemau, a strategaethau ymgysylltu digidol.

Gwerthuso a Chynhwysiant: Creu fframweithiau gwerthuso; datblygu a chynnal methodolegau gwerthuso creadigol; a chefnogi anghenion mynediad i sicrhau cynhwysiant mewn mentrau'r sector cyhoeddus.

Mannau a Safleoedd Cyhoeddus ac Awyr Agored: Ymgysylltu cymunedau wrth lunio amgylcheddau cyhoeddus, adeiladau, a chynlluniau adfywio; gwella ecoleg ddiwylliannol lleoedd a chymunedau; cynhyrchu gweithiau celf cyhoeddus ac ymyriadau; cyfrannu at strategaethau creu lleoedd, rhaglenni celf gyhoeddus, gwyliau, a digwyddiadau; a chyfrannu at brosesau dylunio ar gyfer mannau cyhoeddus ac awyr agored, gan gynnwys ymgysylltu cymunedol.

Eiriolaeth dros y iaith Gymraeg a Diwylliant: Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn ymgymryd ag ymgynghoriaeth ac yn cynhyrchu gweithiau celf yn y Gymraeg sy'n cefnogi'r iaith. Wrth ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, dylai cyrff cyhoeddus roi'r iaith Gymraeg wrth wraidd prosesau creadigol, gan sicrhau ei bod yn cael ei dathlu fel rhan annatod o wead diwylliannol Cymru.

Codi Arian: Chwilio am gyllid allanol a chefnogi ymdrechion codi arian.

Iechyd a Llesiant: Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn cefnogi agenda iechyd a llesiant Cymru yn sylweddol trwy ddefnyddio creadigrwydd i wella iechyd corfforol, meddyliol ac emosiynol unigolion a chymunedau. Er enghraifft, gallant:

- Ddylunio rhaglenni celfyddydol i reoli straen, gorbryder ac iselder.
- Creu rhaglenni cynhwysol ar gyfer grwpiau sydd wedi'u hymylu, gan feithrin perthyn a chydlyniant cymunedol.
- Cefnogi iechyd corfforol trwy symudiad, dawns a gweithgareddau awyr agored sy'n annog grymuso a rhyngweithio cymdeithasol.
- Darparu mannau diogel ar gyfer iacháu trwy weithdai creadigol sy'n canolbwyntio ar adferiad o drawma.
- Cyflwyno mentrau dan arweiniad y gymuned sy'n hyrwyddo balchder a hunaniaeth gyfunol.
- Codi ymwybyddiaeth am faterion iechyd gan ddefnyddio celf i sbarduno sgysiau a herio stigma.
- Dylunio rhaglenni sy'n hybu cof, creadigrwydd a datrys problemau.
- Darparu rhaglenni celfyddydol i'r rhai sy'n gwella o salwch neu gaethiwed.
- Cydweithio â gweithwyr gofal iechyd proffesiynol i integreiddio arferion creadigol i gynlluniau gofal.
- Creu cynnwys deniadol ar gyfer ymgyrchoedd iechyd cyhoeddus sy'n hyrwyddo ffyrdd iach o fyw.

Drwy fanteisio ar y sgiliau hyn, gall cyrff cyhoeddus ysgogi arloesedd, ymgysylltiad diwylliannol, a darparu gwasanaethau ystyrlon. Mae astudiaethau achos sy'n dangos sut y gwnaed hyn yn llwyddiannus wedi'u cynnwys ar dudalen 53.

Pwysigrwydd yr iaith Gymraeg mewn Ymgysylltu â'r Sector Cyhoeddus gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol

Mae'r iaith Gymraeg yn fwy na dull cyfathrebu; mae'n edau hanfodol sy'n cysylltu cymunedau, yn cryfhau hunaniaeth, ac yn meithrin creadigrwydd.

Wedi'i chydabod fel rhan fyw o ddiwylliant, mae'r Gymraeg yn ffordd o fyw i lawer ac yn sgil i'w dysgu, ei pherchnogi, a'i dathlu gan bawb. Pan fydd cyrff cyhoeddus yn gweithio gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, dylai'r Gymraeg fod yn ganolog i brosesau creadigol - ei chefnogi a'i dathlu fel rhan annatod o wead diwylliannol Cymru.

Mae'r sector diwylliannol yn chwarae rhan hanfodol wrth gyflawni nod Llywodraeth Cymru o filiwn o siaradwyr erbyn 2050 a chynyddu defnydd bob dydd, diogelu'r iaith fel rhan o ddiwylliant cyfoes, darparu llwyfannau ar gyfer gweithgareddau yn y Gymraeg, a hyrwyddo ei phresenoldeb ar draws llenyddiaeth, theatr, ffilm, teledu, a ffurfiau celf eraill ([Llywodraeth Cymru, Strategaeth 2050](#), tt.64-66).

Mae'r Gymraeg yn perthyn i bawb ac mae'n adnodd a rennir ar gyfer defnydd creadigol, waeth beth fo'u cefndir neu eu gallu, ac mae deall ei rôl wrth ddiffinio hunaniaeth, diwylliant a threftadaeth Cymru yn hanfodol.

Mae Cyngor Celfyddydau Cymru yn rhagweld dyfodol lle mae'r iaith a'r diwylliant Gymraeg wrth wraidd creadigrwydd yng Nghymru, gyda'r Gymraeg yn ffynhonnell grymuso a dathlu. Dylid blaenoriaethu cynhwysiant ystyrlon, gan sicrhau bod yr iaith yn cael ei hintegreiddio'n ddilys—nid yn symbolaidd—a'i chofleidio fel iaith fyw i bawb, wedi'i hymgorffori ar draws gwasanaethau cyhoeddus a mynegiant diwylliannol i feithrin arloesedd, cyfnewid diwylliannol, a chydabyddiaeth fyd-eang.

Mae'r iaith Gymraeg yn adnodd creadigol y gall Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol ei ddefnyddio i ychwanegu dyfnder a hynodrwydd at eu gwaith. Gan gario emosiwn, straeon, ac arwyddocâd diwylliannol, mae'n cyfoethogi arfer creadigol ac yn cynnig cyfleoedd ar gyfer ymgysylltu digymell, chwareus, ac arloesol. Drwy arbrofi'n chwareus gyda'r Gymraeg, gall gweithwyr llawrydd archwilio ffurfiau newydd o fynegiant, gan ganiatáu i'r iaith ffynnu trwy brosesau creadigol ystyrion sy'n atseinio'n eang.

Dylai gyrff cyhoeddus gefnogi gweithwyr llawrydd sy'n dymuno gweithio gyda'r Gymraeg, gan gydnabod ei bod yn elfen hanfodol a grymuso o fynegiant creadigol yng Nghymru.

Dylid annog gweithwyr llawrydd i ymgorffori'r iaith yn ddilys yn eu hymarfer, gyda chyrrff cyhoeddus yn darparu'r gefnogaeth angenrheidiol i wneud hyn yn bosibl.

Mae gosod y Gymraeg yng nghanol creadigrwydd a bywyd cyhoeddus yn gyfrifoldeb a rennir. Er bod yn rhaid i gyrff cyhoeddus greu fframweithiau cefnogol, mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn chwarae rhan hanfodol wrth hyrwyddo'r iaith yn eu gwaith. Boed yn rhugl neu'n ddechreuwr, gall ymgysylltu'n greadigol â'r Gymraeg arwain at ffyrdd newydd o ddefnyddio'r iaith, gan feithrin cynhwysiant ac amrywiaeth.

Pam Gweithio Gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol

Mae partneru â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn dod â manteision sylweddol i brosiectau'r sector cyhoeddus, gan gynnig safbwyntiau ffres, atebion arloesol ac ymgysylltiad cymunedol ystyrion.

1. Datrys Problemau Creadigol ac Arloesi

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn dod â dulliau dychmygus i heriau cymhleth mewn gwasanaethau cyhoeddus, gan gynnig atebion creadigol mewn meysydd fel iechyd a llesiant, cynllunio trefi, a chynaliadwyedd amgylcheddol. Mae eu gallu i feddwl y tu allan i strwythurau traddodiadol yn helpu i ddatgloi ffyrdd newydd o fynd i'r afael ag anghenion polisi, strategaeth a chymunedol.

2. Ymgysylltu a Chynhwysiant Cymunedol

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn arbenigo mewn gwneud celfyddydau a diwylliant yn hygyrch i bawb, gan sicrhau bod lleisiau amrywiol a chymunedau heb gynrychiolaeth ddigonol yn ymgysylltu mewn ffyrdd ystyrion. Mae eu harbenigedd mewn celfyddydau cyfranogol, adrodd straeon, ac ymgysylltu â'r cyhoedd yn meithrin cysylltiadau cryfach rhwng gyrff cyhoeddus a'r bobl y maent yn eu gwasanaethu. Bydd y dull hwn yn helpu gyrff cyhoeddus i gyflawni eu hymrwymiad i safon ansawdd Cynnig Cymraeg a gynigir gan Gomisiynydd y Gymraeg, mewn modd creadigol a hygyrch.

Mae ymgysylltu creadigol yn wahanol i ymgysylltu

rhanddeiliaid traddodiadol trwy ddefnyddio celfyddydau, diwylliant a chreadigrwydd i ddyfnhau cyfranogiad, sbarduno syniadau newydd, a gwneud ymgysylltu'n fwy cynhwysol. Er bod dulliau traddodiadol yn dibynnu ar drafodaethau strwythuredig, arolygon ac ymgynghoriadau ffurfiol, mae ymgysylltu creadigol yn ymgorffori arferion creadigol, fel theatr, adrodd straeon, celfyddydau gweledol a gweithdai rhyngweithiol, i feithrin cysylltiadau emosiynol, mynegiant personol, ac ymglymiad dyfnach. Mae'r dull hwn yn arbennig o effeithiol wrth gyrraedd cymunedau amrywiol, cynhyrchu atebion arloesol, a gwneud pynciau cymhleth yn fwy hygyrch.

Trwy flaenoriaethu cyfranogiad dros ymgynghori goddefol, mae ymgysylltu creadigol yn creu profiadau mwy cofiadwy ac ystyrion, gan annog buddsoddiad hirdymor mewn prosiectau. Mae'n arbennig o ddefnyddiol wrth weithio gyda chymunedau anodd eu cyrraedd, mynd i'r afael â phynciau sensitif, neu geisio safbwyntiau ffres. Gall gyrff cyhoeddus elwa o'r dull hwn drwy feithrin perthnasoedd cymunedol cryfach, cofnodi profiadau byw mewn ffyrdd mynegiannol, a gyrru newid cymdeithasol effeithiol.

3. Hyblygrwydd a Chost-Effeithiolrwydd

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn cynnig mynediad hyblyg i gyrff y sector cyhoeddus at arbenigedd, gan alluogi darpariaeth o ansawdd uchel heb yr angen am ymrwymïadau staffio hirdymor.

Mae'r hyblygrwydd hwn yn caniatáu i sefydliadau gael mynediad at y sgiliau cywir ar yr amser iawn, gan optimeiddio cyllidebau ac adnoddau.

Gallant weithio:

- Yn ôl briff neu ddatblygu syniadau newydd
- Yn annibynnol neu ar y cyd
- Ar brosiectau tymor byr neu strategaethau tymor hir
- O fewn timau'r sector cyhoeddus neu ar hyd braich mewn cymunedau

**MAE [CANOLFAN AMLDDIWWYLLIANNOL
GOGLEDD-DDWYRAIN CYMRU] WEDI CODI
PROFFIL EIN HOLL GYMUNEDAU LLAI YN
SYLWEDDOL.**

Emily Reddy

Cydlunydd Cydlyniant Cymunedol ar gyfer Canolfan Amlddiwylliannol Gogledd-ddwyrain Cymru

4. Arbenigedd Traws-Sector a Safbwyntiau Amgen

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn dod â phrofiad gwerthfawr o weithio ar draws gwahanol ddiwydiannau a disgyblaethau ac, mewn llawer o achosion, gwahanol gymunedau a gwledydd, gan sicrhau syniadau ffres a dulliau amrywiol. Mae eu gallu i weithredu y tu allan i strwythurau hierarchaidd a systemau anhyblyg yn annog arloesedd ac ymatebolrwydd i anghenion sy'n esblygu.

5. Ysbrydoliaeth, Gweledigaeth a Chreadigrwydd

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn dod ag angerdd, brwdfrydedd, a dull gweledigaethol i'w gwaith. Maent yn cynnig ffyrdd newydd o ddathlu pobl, lleoedd a straeon wrth ddarparu strategaethau hirdymor sy'n herio rhwystrau canfyddedig ac yn ysgogi newid cadarnhaol.

6. Gwybodaeth Hyper-leol a Phenodol

Mae gan Llawryddwyr Diwylliannol arbenigedd mewn ymgysylltu a gweithio gyda chymunedau, gan ddatgelu neu ddod â gwybodaeth a mewnwelediad lleol iawn sy'n eu galluogi i ymateb yn effeithiol i anghenion a deinameg unigryw pob ardal. Gallant gefnogi mentrau sydd wedi'u hymgorffori'n ddiwylliannol, gan gynnwys gwaith iaith Gymraeg trwy gynlluniau Cynnig Cymraeg, gan ei gydnabod fel adnodd a rennir sy'n meithrin dathliad creadigol ac yn cryfhau cysylltiadau ar draws cymunedau amrywiol ac amlddiwylliannol.

Drwy gydweithio â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gall gyrff cyhoeddus gyfoethogi darpariaeth gwasanaethau, meithrin ymgysylltiad diwylliannol, a chefnogi datblygiad mentrau effeithiol sy'n canolbwyntio ar y gymuned. Mae'r cyfleoedd creadigol hyn yn helpu i feithrin talent o fewn y sector diwylliannol, creu cyfleoedd pellach, a chyfrannu at gynnal swyddi yng Nghymru.

Sut i Ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol

Er mwyn ymgysylltu'n effeithiol â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gall sefydliadau'r sector cyhoeddus feithrin perthnasoedd gwaith teg, tryloyw a chynhyrchol sy'n gwneud y mwyaf o'u harbenigedd. Drwy hyrwyddo ymgysylltu strwythuredig, cyfathrebu clir ac amodau cefnogol—hyd yn oed o fewn fframweithiau caffael presennol—gall sefydliadau feithrin cydweithrediadau llwyddiannus a buddiol i'r ddwy ochr.

Mae'r canlynol yn amlinellu ystyriaethau allweddol i gyflawni hyn.

Nodi Anghenion a Chyfleoedd

- Ehangu cwrpas yr ymgysylltu drwy ystyried sut y gall Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol wella darpariaeth gwasanaethau y tu hwnt i rolau diwylliannol neu ymgysylltu traddodiadol.
- Ymgysylltu'n gynnar i gynnwys Gweithwyr Llawrydd mewn sawl cam o ddatblygu prosiectau, gan gynnwys cynllunio strategol, i wneud y mwyaf o fewnbwn creadigol. Gall contractau fesul cam gyda chymalau torri gefnogi dulliau a grëwyd ar y cyd o fewn strwythurau caffael presennol.
- Diffinio'r sgiliau gofynnol, drwy nodi arbenigedd penodol, fel hwyluso, creu cynnwys, neu ymgysylltu strategol, a sicrhau bod cyfraniadau Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn cael eu gwerthfawrogi fel rhan annatod o'r prosiect.

Caffael a Datblygu Prosiectau

- Sicrhau recriwtio hygyrch, gan ddefnyddio galwadau agored, Mynegiadau o Ddiddordeb, neu gyfryngwyr fel curaduron neu ymgynghorwyr i nodi Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol addas.
- Sicrhau bod dogfennau caffael yn egluro terminoleg a phrosesau'n glir, nad ydynt efallai'n gyfarwydd i Weithwyr Llawrydd Diwylliannol.
- Annog dulliau cydweithredol trwy ganiatáu i dimau o Weithwyr Llawrydd Diwylliannol dendro gyda'i gilydd.
- Ystyried ymgorffori Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol mewn rolau neu fyrddau parhaus yn hytrach nag ymrwymadau penodol i brosiectau, gan gydnabod y cyfyngiadau rheoleiddiol cyfredol.
- Darparu briffiau clir gyda nodau, amserlenni, cyllidebau a disgwyliadau.
- Cynnig cefnogaeth neu gyfeirio Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol at adnoddau ar dendro, caffael a datblygiad proffesiynol (e.e. cefnogaeth Busnes Cymru).

Cyflog Teg a Sefydlogrwydd Ariannol

- Sicrhau cyflog tryloyw sy'n adlewyrchu arbenigedd gan ddefnyddio canllawiau cyflog cyfredol y sector (gan gynnwys cyfraddau a drafodwyd gan undebau a chyfraddau safonol y diwydiant) fel meincnod.
- Sicrhau cyflog tryloyw sy'n adlewyrchu arbenigedd.
- Gwahaniaethu cyfraddau'n glir yn seiliedig ar brofiad a sgiliau.
- Cwmpasu amser paratoi, deunyddiau, teithio a threuliau.
- Mabwysiadu arferion contractio sy'n amddiffyn eiddo deallusol ac yn gwarchod rhag oriau di-dâl.
- Hwyluso taliadau amserol ac anfonebu symlach.
- Darparu mynediad at gyllid, grantiau a chontractau cynaliadwy.

Cydnabyddiaeth a Pharch Proffesiynol

- Cydnabod Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol fel cyfranwyr hanfodol i brosiectau'r sector cyhoeddus.
- Cynnwys nhw mewn gwneud penderfyniadau strategol, trafodaethau polisi a phrosesau cyd-gynhyrchu.
- Cynnal briffiau, disgwyliadau ac amserlenni prosiect clir.
- Cefnogi amgylcheddau cydweithredol sy'n parchu arddulliau gweithio Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol ac yn caniatáu dulliau annibynnol a chydweithredol.
- Lliniaru heriau gweithio'n llawrydd, fel diffyg buddion, hyfforddiant neu ddatblygiad gyrfa.

Adnoddau a Seilwaith

- Ystyried darparu gweithle, stiwdios ac offer digidol fforddiadwy a hygyrch.
- Cefnogi ymchwil a datblygu creadigol, arbrofi a thwf proffesiynol.
- Hwyluso cyfleoedd rhwydweithio, mentora a hyfforddi.

Arferion Cynhwysol a Chynaliadwy

- Ystyried llesiant, iechyd meddwl, a chydbwysedd rhwng bywyd a gwaith.
- Cynnig trefniadau gweithio hyblyg i adlewyrchu amgylchiadau amrywiol.
- Ymrwymo i amrywiaeth, hygyrchedd, a chynaliadwyedd amgylcheddol.
- Mae ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol ifanc yn gofyn am ystyriaethau ychwanegol, gan gynnwys diogelu, goruchwyliaeth briodol, a glynu wrth reoliadau cyflogaeth sy'n gysylltiedig ag oedran. Mae hefyd yn hanfodol sicrhau cyflog teg, mynediad at hyfforddiant a mentora, a chyfathrebu clir o hawliau a chyfrifoldebau, yn enwedig i'r rhai sy'n cydbwysu addysg neu ymrwymadau eraill.

Gweithio Gyda'n Gilydd yn Effeithiol

- Diffinio rolau, cyfrifoldebau a llinellau atebolrwydd yn glir.
- Sefydlu cyswllt allweddol o fewn y sefydliad i ddarparu cefnogaeth barhaus.
- Cynnal perthnasoedd y tu hwnt i brosiectau unigol i feithrin cydweithio hirdymor.

Mason Rodrigues-Edwards

Ystyriaethau Cyfreithiol a Gweinyddol

Dylai gyrff cyhoeddus roi trefniadau cyfreithiol a gweinyddol clir a chymesur ar waith sy'n cefnogi ymgysylltiad cadarnhaol, teg a chynaliadwy â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan sicrhau cydymffurfiaeth â gofynion cyfreithiol a rheoleiddiol perthnasol.

- Statws cyflogaeth ac IR35: Byddwch yn ymwybodol o wahaniaethau statws cyflogaeth a gofynion gweithio oddi ar y gyflogres (IR35) wrth gyflogi Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol. Dylid ystyried statws fesul achos, gan ystyried telerau cytundebol a sut mae'r ymgysylltiad yn gweithredu'n ymarferol, gan gynnwys graddfa'r ymreolaeth, yr hyblygrwydd a'r annibyniaeth o fewn y rôl.
- Contractau, trefniadau gwaith a phrosesau talu: Defnyddiwch gontractau clir a hygyrch sy'n nodi cwmpas y gwaith, y danfoniadau, y ffioedd, yr amserlenni a'r trefniadau talu mewn ffordd dryloyw. Dylid alinio contractau ac arferion gwaith, gan gymryd gofal i sicrhau nad yw trefniadau dyddiol yn creu disgwyliadau o reolaeth, goruchwyliaeth neu integreiddio arddull gweithwyr yn anfwriadol lle nad yw hyn wedi'i fwriadu.
- Polisiâu, hyfforddiant a chydymffurfiaeth: Lle bo'n briodol, rhwch ganllawiau neu fynediad i Weithwyr Llawrydd Diwylliannol at bolisiâu, hyfforddiant neu wybodaeth sefydliadol berthnasol (megis diogelu, iechyd a diogelwch, yswiriant neu ofynion y Gwasanaeth Datgelu a Gwahardd). Dylai gofynion o'r fath fod yn gymesur â'r rôl a'u llunio i gefnogi cydweithio diogel ac effeithiol, yn hytrach na goruchwyliaeth reoli arferol.
- Parhad ac ymgysylltu tymor hwy: Lle mae prosiectau neu raglenni'n cynnwys ymgysylltu dro ar ôl tro neu dros gyfnod hwy, ystyriwch strwythuro trefniadau mewn ffordd sy'n darparu eglurder, parhad a sefydlogrwydd, gan gynnal tryloywder ynghylch rolau, cyfrifoldebau a gwneud penderfyniadau, a chadw annibyniaeth broffesiynol briodol.

Ystyriaethau Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol Tramor a Hawl i Weithio

Gall cyrff cyhoeddus gyflogi Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol sydd wedi'u lleoli y tu allan i'r DU, yn enwedig lle mae gan brosiectau ddimensiwn rhyngwladol neu ddigidol. Yn yr amgylchiadau hyn, yr ystyriaeth gyfreithiol allweddol yw ble mae'r gwaith yn cael ei wneud, yn hytrach na chenedligrwydd y gweithiwr llawrydd neu ble mae wedi'i leoli.

Lle mae Gweithiwr Llawrydd Diwylliannol wedi'i leoli dramor ac yn cyflawni ei holl waith y tu allan i'r DU (er enghraifft, darparu cynnwys digidol, ymchwil, dylunio, hwyluso neu wasanaethau cyngori o bell), nid yw gwiriadau Hawl-i-Weithio'r DU yn berthnasol. Yn yr achosion hyn, gall y sefydliad gcontractio â'r gweithiwr llawrydd yn yr un modd ag unrhyw gyflenwr tramor arall, yn amodol ar drefniadau cytundebol clir.

Lle disgwylir i Weithiwr Llawrydd Diwylliannol sydd wedi'i leoli dramor gyflawni unrhyw waith yn gorfforol yn y DU (er enghraifft, mynychu digwyddiadau, cyflwyno gweithdai neu weithio ar y safle), rhaid iddynt gael y caniatâd mewnfudo priodol i wneud hynny a rhaid cynnal gwiriad hawl-i-weithio cyn i'r gwaith yn y DU ddechrau. Nid yw pob caniatâd ymwelydd yn caniatáu gwneud gwaith, felly dylid cymryd gofal i gadarnhau bod y gweithgareddau arfaethedig wedi'u caniatáu.

Dylai cyrff cyhoeddus hefyd sicrhau bod cofnodion priodol yn cael eu cadw o unrhyw wiriadau a gynhelir, yn unol â'u trefniadau llywodraethu ac archwilio arferol.

Er mwyn cefnogi cydymffurfiaeth ac arfer da, dylai cyrff cyhoeddus gymryd camau cymesur i:

Fod yn glir ar y dechrau ble bydd y gwaith yn cael ei wneud;

Nodi hyn yn glir yn nogfennaeth y contract neu'r ymgysylltu;

Sefydlu a oes unrhyw weithgaredd yn y DU wedi'i gynllunio; a

Sicrhau bod gwiriadau priodol yn cael eu cwblhau lle mae gwaith i'w wneud yn y DU.

O ran talu, nid yw'r gallu i dalu Gweithiwr Llawrydd Diwylliannol tramor yn ddibynnol ar statws hawl i weithio yn y DU lle mae'r unigolyn yn gweithio'n gyfan gwbl y tu allan i'r DU. Gellir gwneud taliadau yn unol â'r contract, er y gallai fod angen i sefydliadau ystyried gofynion treth, didynnu a chaffael ar wahân, yn unol â'u prosesau ariannol a llywodraethu arferol.

Taylor Edmonds - Bardd preswyl

Ymgorffori Arferion Gorau

- Alinio polisiau mewnol â *Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) 2023* a *Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015*.
- Ymgysylltu â rhwydweithiau gweithwyr llawrydd diwylliannol a swyddogion celfyddydau awdurdodau lleol i archwilio cydweithio.
- Gwerthuso ymgysylltiad sefydliadol trwy geisio adborth.
- Cefnogi hyfforddiant parhaus i weithwyr llawrydd diwylliannol a staff y sector cyhoeddus.
- Mynd i'r afael â deinameg pŵer a pharchu arferion gwaith amgen.
- Cydweithio ac ymgynghori â chyrrff arbenigol lle bo modd, e.e. Cyngor Celfyddydau Cymru ac undebau'r sector.

**RYDYM YN ADEILADU PONT RHWNG
DAU FYD — Y BYD ARTISTIG A'R BYD
CYMUNEDOL — AC MAE HYNNY'N
GOFYN AM YMDDIRIEDAETH.**

Krishnapriya Ramamoorthy

CIC Celfyddydau Paallam ac aelod o Hwb Amlddiwylliannol Gogledd Ddwyrain Cymru

Egwyddorion Cyd-gynhyrchu

Mae cyd-gynhyrchu yn cynnwys rhannu pŵer a chydweithio rhwng Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, cymunedau, sefydliadau a rhanddeiliaid, gan olygu bod angen amser i ddatblygu ymddiriedaeth a pherthnasoedd.

Mae egwyddorion allweddol yn cynnwys:

- **Perchnogaeth a Phenderfyniadau a Rennir:** Cyfranogiad cyfartal ym mhob cam o'r prosiect.
- **Cydweithio a Chyfranogiad:** Cyfraniadau gweithredol gan bob partner yn hytrach na dull o'r brig i lawr.
- **Cynhwysiant a Thegwch:** Sicrhau bod lleisiau sydd wedi'u hymylu yn cael eu clywed a'u gwerthfawrogi.
- **Dysgu Cydfuddiannol:** Mae cyfranogwyr yn ennill sgiliau, mewnwelediadau a dealltwriaeth gan ei gilydd.
- **Cilyddoldeb a Pharch:** Cydnabod gwerth pob cyfrannwr a chreu prosesau sy'n fuddiol i'r ddwy ochr.
- **Perthnasoedd Hirdymor:** Meithrin ymddiriedaeth a rhwydweithiau sy'n cefnogi partneriaethau cynaliadwy.
- **Creadigrwydd ac Arloesedd:** Cyfuno safbwyntiau amrywiol i gynhyrchu canlyniadau mwy dyfeisgar.
- **Tryloywder ac Atebolrwydd:** Cyfathrebu clir ynghylch rolau, cyfrifoldebau a disgwyliadau.
- **Effaith Gymdeithasol a Diwylliannol:** Creu allbynnau sy'n adlewyrchu gwerthoedd, materion a dyheadau pob cyfranogwr.

Mae cyd-gynhyrchu angen amser i ddatblygu ymddiriedaeth a pherthnasoedd, a dylid eu hystyried wrth gynllunio a chyflawni prosiectau.

Rheoli Prosiectau

Dylid dilyn egwyddorion rheoli prosiectau arfer gorau wrth ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan ystyried y camau allweddol canlynol:

Cynllunio a Sylfeini

- Diffinio nodau ac amcanion clir sy'n cyd-fynd â nodau'r sefydliad.
- Cynnwys Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn gynnar i ymgorffori creadigrwydd o'r cychwyn cyntaf.
- Asesu ymrwymiad ac addasrwydd, gan egluro disgwyliadau a dulliau gweithio.

Ystyriaethau Cyfreithiol a Moesegol

- Sicrhau cydymffurfiaeth â gofynion diogelu a gwarchod data, gyda chyfrifoldebau wedi'u diffinio'n glir ac yn gymesur â natur yr ymgysylltiad a'r rôl sy'n cael ei chyflawni.
- Mynd i'r afael yn glir â hawliau eiddo deallusol (IPR), hawlfraint, a pherchnogaeth allbynnau creadigol o'r cychwyn cyntaf. Dylai hyn gynnwys egluro hawliau delwedd, caniatâd ar gyfer dogfennu, ac arfer proffesiynol y Gweithiwr Llawrydd Diwylliannol, gan gynnwys unrhyw bortffolio neu hawliau moesol sy'n bodoli eisoes, wrth drafod defnyddio eu gwaith er mwyn sicrhau tryloywder ac osgoi anghydfod yn ddiweddarach.
- Diffinio'n glir a yw'r Gweithiwr Llawrydd Diwylliannol yn gyfrifol am gyflwyno technegol, gosod, neu gynnal a chadw parhaus gwaith creadigol, a ble mae'r cyfrifoldeb am iechyd a diogelwch, yswiriant, a rheoli risg. Dylid cytuno'n benodol ar unrhyw gyfrifoldebau o'r fath a'u hadlewyrchu mewn trefniadau cytundebol. Rhoi mesurau cymesur ar waith sy'n amddiffyn pob parti, yn cefnogi arfer diogel a moesegol ac yn cynnal safonau proffesiynol, heb greu lefelau diangen o oruchwyliaeth, rheolaeth, neu integreiddio sy'n anghyson â natur fwriadedig yr ymgysylltiad.

Strwythuro Prosiect

- Gosod cyllidebau teg sy'n talu ffioedd y Gweithiwr Llawrydd Diwylliannol, amser datblygu creadigol, ymchwil ac arbrofi, deunyddiau, offer arbenigol, cynhyrchu a chymorth technegol.
- Diffinio rolau, cyfrifoldebau ac amserlenni'n glir, gan gynnwys diffinio ymreolaeth greadigol ac awdurdod gwneud penderfyniadau'r Gweithiwr Llawrydd Diwylliannol.
- Caniatáu hyblygrwydd creadigol a phrosesau datblygu ailadroddus, gan gydnabod y gall prosesau creadigol olygu bod angen arbrofi, adolygu a newidiadau annisgwyl, a chaniatáu digon o amser ar gyfer ymchwil, datblygu, creu prototeipiau a mireinio, ochr yn ochr â chyflawni.

Cyflwyno a Chydweithio

- Ymgysylltu â chyfranogwyr a chynulleidfaoedd mewn ffordd gynhwysol, gan gefnogi Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol i hwyluso cyfranogiad creadigol wrth gynnal safonau diogelu a moesegol priodol.
- Cynnal cyfathrebu agored a thryloywder drwy gydol y prosiect, gan greu lle ar gyfer deialog greadigol ac adborth sy'n cefnogi prosesau creadigol.
- Cynllunio marchnata a chyfathrebu sy'n rhoi'r gydnabyddiaeth briodol i weithwyr llawrydd, gan gynnwys cytuno pwy sydd â hawliau i ddogfennaeth i'w defnyddio yn y dyfodol.

Monitro a Gwerthuso

- Ystyried cyflogi gwerthuswr proffesiynol o gronfa'r Llawrydd Diwylliannol sy'n deall arfer a dylanwad creadigol. Cydnabod allbynnau diriaethol (gweithiau celf, perfformiadau) a chanlyniadau anweledig (datblygu sgiliau, cysylltiadau cymunedol, gwerth diwylliannol).
- Sefydlu meini prawf a fframweithiau gwerthuso ar ddechrau'r prosiect.
- Tracio cynnydd i sicrhau bod nodau yn cael eu cyflawni.
- Cofnodi mesurau ansoddol a meintiol o effaith greadigol a gwerth cymdeithasol.
- Gwerthuso arloesedd creadigol a rhinwedd artistig y gwaith a gynhyrchwyd ochr yn ochr â metrigau mwy traddodiadol.
- Cydnabod cyfraniadau gan bawb sy'n gysylltiedig, gan sicrhau cydnabyddiaeth a phriodoliad priodol i'r Llawrydd Diwylliannol.
- Dogfennu'r broses greadigol yn ogystal â'r canlyniadau terfynol i gofnodi dysgu a methodoleg.
- Myfyrio ar wersi a ddysgwyd i lywio prosiectau yn y dyfodol.

Cynnal Partneriaethau ac Etifeddiaeth

- Cynnal perthnasoedd parhaus â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol a chydweithwyr.
- Cynllunio ar gyfer etifeddiaeth, gan sicrhau bod allbynnau creadigol yn cael effaith barhaol, y tu hwnt i'r prosiect cychwynnol.
- Sicrhau y gall Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol ddefnyddio'r prosiect fel carreg gamu ar gyfer gwaith yn y dyfodol, gan gynnwys caniatâd i ddogfennu ac arddangos eu cyfraniad yn eu portffolio proffesiynol.
- Ystyried sut y gallai gwaith creadigol ysbrydoli neu lywio mentrau yn y dyfodol.
- Egluro perchnogaeth hirdymor, hawliau arddangos, ac archifo allbynnau creadigol.

Cwblhau Prosiect

- Sefydlu meini prawf clir ar gyfer cymeradwyo, perchnogaeth ac archifo.
- Cydnabod a pharchu hawliau cyfranwyr.

Drwy ddilyn yr egwyddorion hyn – gan ganolbwyntio ar degwch, cynllunio strategol, a pharch at brosesau creadigol – gall sefydliadau gyflawni canlyniadau ystyrlon wrth gefnogi cynaliadwyedd y sector diwylliannol.

Astudiaethau Achos

53

Rhaglen Artist mewn Gwasanaeth Cyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf

Crëwyd y rhaglen Artist mewn Gwasanaeth, a gyflwynir gan Gyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf (RCTCBC), i aildychmygu sut y gall awdurdod lleol ymgysylltu'n ystyrlon â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol ac ail-lunio ei berthynas â diwylliant o fewn y fwrdeistref sirol.

Yn hytrach na chanolbwyntio ar gomisiynu allbynnau neu gyflawni prosiectau tymor byr, fel yr oedd wedi bod yn hanesyddol, fe wnaeth y rhaglen ymgorffori dau artist lleol, Harriet Fleuriot a Rhys Slade-Jones, mewn gwasanaethau'r cyngor a lleoliadau cymunedol dros gyfnod o wyth mis.

Roedd hyn yn caniatáu iddynt weithio mewn ffyrdd a ysgogwyd gan chwylfrydedd, gwybodaeth leol, ac uniondeb artistig.

Y bwriad oedd symud i ffwrdd o fodelau ymgysylltu trafodiadol a thuag at gydweithrediadau mwy teg, hyblyg, a sensitif i le sy'n cyd-fynd â'r *Addewid Gweithwyr Llawrydd a'r Sector Cyhoeddus*.

Roedd hyn yn golygu sicrhau cyflog teg, cyfathrebu tryloyw, hyblygrwydd ar gyfer cyfrifoldebau gofalu ac anghenion ymarfer, ac agoredrwydd i adeiladu perthnasoedd hirdymor.

Wedi'i strwythuro ar draws tair cam, gwahoddodd y rhaglen y ddau artist i lunio eu teithiau eu hunain drwy'r cyngor a'i gymunedau.

Cyflwynodd y cam cyntaf hwy i swyddogion, gwasanaethau, a seilweithiau lleol. Yn yr ail gam, fe wnaethant archwilio meysydd o ddiddordeb personol ac artistig, gan nodi lle gallai eu harferion groestorri â gwaith gwasanaeth cyhoeddus. Erbyn y trydydd cam, roeddent yn dechrau datblygu perthnasoedd, syniadau, a mentrau y byddai eu gwerth yn ymestyn y tu hwnt i'r rhaglen ei hun.

Clare Potter, Artist mewn Gwasanaeth Cyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf

54

Drwy gydol y rhaglen, parhaodd y pwyslais ar ddeialog - gyda thrigolion, grwpiau cymunedol, swyddogion y cyngor, ac artistiaid eraill - yn hytrach nag ar gynhyrchu gweithiau celf penodol. Serch hynny, cynhyrchodd Harriet a Rhys ystod drawiadol o ganlyniadau, gan gynnwys digwyddiadau cymunedol fel y *Ganolfan Groeso Gaeaf* a gŵyl *Parc a'r Dâr*, ymgynghoriadau cyhoeddus, ymchwil strategol, cefnogaeth ysgrifennu ceisiadau i weithwyr llawrydd eraill, a dwy ffilm fer yn archwilio cwestiynau lle a hunaniaeth. Daeth y gweithgareddau hyn i'r amlwg yn organig o'u rhyngweithiadau â phobl leol, gan atgyfnerthu bod llwyddiant y rhaglen yn gorwedd mewn galluogi artistiaid i wrando, arsylwi, ac ymateb yn hytrach na chyflawni briffiau wedi'u diffinio ymlaen llaw.

Roedd recriwtio ar gyfer y rhaglen yn agored ac yn gystadleuol, gan ddenu 32 o ymgeiswyr cymwys ac o'r rhain cafodd saith eu rhoi ar restr fer. Cafodd y ddau artist llwyddiannus eu contractio am 60 diwrnod yr un ar gyfradd cyflog teg (ar adeg cyhoeddi, y gyfradd cyflog teg a argymhellir gan Gyngor Celfyddydau Cymru yw £300 y dydd)), ochr yn ochr â chyllideb deunyddiau ac ymreolaeth lawn dros eu heiddo deallusol. Sicrhaodd eu canolfan yn Theatr y Parc a'r Dâr fynediad at staff, mannau a chymunedau gan roi cartref cefnogol iddynt o fewn yr awdurdod.

Tyfodd y rhaglen ei hun o waith cynharach ar werth cyhoeddus a chyd-gynhyrchu, yn enwedig trwy fentrau a thrafodaethau a ariannwyd gan CCC mewn digwyddiadau CABAN, lle gofynnodd artistiaid dro ar ôl tro am fframweithiau agored, seiliedig ar ymddiriedaeth yn hytrach na chomisiynau a yrrir gan allbwn. Daeth Harriet a Rhys â'r ethos hwn yn fyw, gan sefydlu sgysiau cymunedol a digwyddiadau archwiliadol yn gyflym a greodd gyfleoedd cyd-gynhyrchu gwirioneddol. Daeth un enghraifft drawiadol o arsylwad Harriet - a rannwyd mewn sgwrs - ei bod “*Rwy'n adnabod ychydig o artistiaid oer.*” Catalyddodd y myfyrdod hwn greu canolfan gynnes sydd ers hynny wedi ehangu i *Tŷ Agored / Open House* drwy gydol y flwyddyn, gan ddangos sut y gall mewnwelediadau bach gan artistiaid mewnol ail-lunio darpariaeth gwasanaeth.

Cyflawnodd y rhaglen effeithiau eang ar draws cymunedau, yr awdurdod lleol, a'r gweithwyr llawrydd eu hunain. Yn Nhereherbert, lle datblygodd llawer o'u gweithgaredd lleol iawn, meithrinodd yr artistiaid berthnasoedd newydd, actifadodd leoedd heb eu defnyddio'n ddigonol, a denodd drigolion a oedd wedi ymddieithrio o'r blaen i drafodaethau am fywyd diwylliannol. Cysylltodd eu Ciniawau Artistiaid a'u digwyddiadau RAFT ymarferwyr o bob cwr o Rhondda a thu hwnt, gan fodelu ffurfiau o haelioni, tryloywder a chefnogaeth gan gymheiriaid y mae'r cyngor bellach yn eu mabwysiadu'n ehangach.

Yn y cyfamser, enillodd yr awdurdod ddealltwriaeth gliriach o amodau gwaith gweithwyr llawrydd a'r amrywiol ffurfiau y gall ymarfer artistig eu cymryd - yn enwedig pan nad yw'n arwain at waith celf pendant. Mae hyn wedi ysgogi symudiad tuag at degwch, ecwiti a chyfathrebu agored yn dod yn egwyddorion sylfaenol yn hytrach nag egwyddorion uchelgeisiol ar gyfer ymgysylltu â gweithwyr diwylliannol.

I'r artistiaid, agorodd y rhaglen lwybrau proffesiynol arwyddocaol. Sicrhaodd Rhys PhD wedi'i ariannu'n llawn gyda Phrifysgol Aberystwyth a Gardd Fotaneg Genedlaethol Cymru, ochr yn ochr â phreswylad yn Ffotogallery. Datblygodd Harriet waith a arweiniodd at gyfnewidfa ryngwladol ym Mauritius a ariannwyd gan Gelfyddydau Rhyngwladol Cymru, gan rannu ei chanfyddiadau yn ddiweddarach mewn Noson Sgrapio yn y Parc a'r Dâr. Cryfhaodd y ddau artist rwydweithiau lleol a dyfnhau eu dealltwriaeth o sut y gall ymarfer artistig groestorri â systemau gwasanaeth cyhoeddus - gwybodaeth sy'n parhau i lunio eu gwaith a strategaeth ddiwylliannol y cyngor.

Cynhaliwyd y gwerthusiad drwy adborth wyneb yn wyneb, ymatebion preswylwyr, data presenoldeb, a dogfennaeth, a chyfrannodd y cyfan at y penderfyniad i barhau â'r rhaglen am ail flwyddyn. Mae'r dysgu a gynhyrchwyd - yn enwedig o amgylch cyfathrebu, pwysigrwydd ffocws hyper-leol, a'r hyder sy'n dod pan fydd artistiaid yn teimlo eu bod yn cael eu cefnogi'n gyhoeddus - bellach yn llywio taith y bardd Clare Potter, y gweithiwr llawrydd diwylliannol newydd ei benodi. Yn hollbwysig, mae'r rhaglen wedi dangos y gall ymarfer artistig sefydledig ddarparu llwybr newydd hanfodol ar gyfer ymgynghori cymunedol, dylunio gwasanaethau, a chydraddoldeb diwylliannol. Mae ei hetifeddiaeth eisoes yn weladwy mewn mentrau parhaus, perthnasoedd cryfach, a dull wedi'i drawsnewid o ran sut mae awdurdod lleol yn gwerthfawrogi ac yn cydweithio â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol.

Rhaglen Natur Greadigol Cyfoeth Naturiol Cymru

Deilliodd y Rhaglen Natur Greadigol (RhC) o ymrwymiad a rennir rhwng Cyfoeth Naturiol Cymru (CNC) a Chyngor Celfyddydau Cymru (CCC) i ddyfnhau ymgysylltiad y cyhoedd â natur, diwylliant a chyfiawnder hinsawdd ledled Cymru.

Wedi'i datblygu yn dilyn Memorandwm o Ddealltwriaeth yn 2020, nod y rhaglen oedd ehangu mynediad at y celfyddydau a natur ar gyfer cymunedau sydd wedi cael eu tangynrychioli'n hanesyddol, ac i ddod â sectorau diwylliannol ac amgylcheddol i gydweithrediad agosach a mwy cilyddol. Yn rhedeg rhwng 2021 a 2025 ac wedi'i gefnogi trwy gyllid CCC, CNC, a'r Loteri, gosododd RCC gyfiawnder hinsawdd a chysylltiad â natur fel egwyddorion trefnu canolog, gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn chwarae rhan hanfodol a gweladwy iawn wrth lunio, cyflawni a dehongli'r gwaith.

Cafodd gweithwyr llawrydd eu hymgorffori ym mhob cam o ddylunio a chyflwyno'r rhaglen. Fe wnaethant gynghori ar strategaeth, arwain ymgysylltu â'r cyhoedd, hwyluso gweithdai, creu gweithiau celf newydd, a chyfrannu at brosesau cyd-gynhyrchu gyda sefydliadau amgylcheddol.

Ymgwymerodd chwech ar hugain o weithwyr llawrydd ag ymchwil a datblygu a oedd yn canolbwyntio ar *Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 2015*, tra bod eraill wedi'u comisiynu'n uniongyrchol am eu harbenigedd mewn cyfiawnder hinsawdd, ymgysylltu cymunedol, neu arfer creadigol sy'n seiliedig ar natur. Sicrhawyd rhai rolau trwy alwadau agored - megis y rhai o fewn Cymrodoriaeth Dyfodol Cymru (FWF) neu linyr ymgysylltu celfyddydau Natur am Byth (NaB) - tra bod eraill wedi'u gwahodd i gydweithio oherwydd eu gwybodaeth arbenigol. Talwyd pob un yn unol â chyfraddau safonol CCC, gyda chomisiynau'n amrywio o gyfraniadau byr o ychydig ddyddiau yn unig i ymrwymadau hirdymor yn ymestyn dros ddeunaw mis.

Mynegwyd uchelgeisiau'r rhaglen drwy bedwar prif linyr. Amlinellodd y Cynllun ar gyfer Cyfiawnder Hinsawdd a'r Celfyddydau lwybr deng mlynedd ar gyfer ymgorffori egwyddorion cyfiawnder hinsawdd o fewn Fframwaith Strategol CCC. Cynigiodd Cymrodoriaeth Cymru'r Dyfodol y lle, yr amser a'r gefnogaeth i un ar bymtheg o artistiaid herio naratifau amlwg ynghylch systemau bwyd, ynni, trafndiaeth, a pherthnasoedd rhwng dynol a natur.

Estynnodd cyfraniad Cyfoeth Naturiol Cymru drwy Natur am Byth y rhaglen i gymunedau sy'n gysylltiedig â rhywogaethau dan fygythiad, gan ddefnyddio arfer creadigol i ddyfnhau ymwybyddiaeth a llesiant ecolegol. Yn olaf, galluogodd y Consortïwm Cyfiawnder Hinsawdd a Chysylltiad Natur sgysiau traws-sector, gan ddod ag artistiaid, ymarferwyr amgylcheddol, a rheolwyr tir ynghyd i archwilio sut y gall dulliau dan arweiniad artistiaid gryfhau dealltwriaeth y cyhoedd o argyfyngau ecolegol.

Roedd cyd-gynhyrchu yn nodwedd gyson o'r rhaglen. Roedd Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn ganolog i ddatblygu'r *Cynllun Cyfiawnder Hinsawdd*, gan weithio ochr yn ochr â sefydliadau diwylliannol fel cyd-ddylunwyr a gweithredu fel ffrindiau beirniadol yn ystod y broses ddrafftio. Ar draws llinynnau FWF a NaB, ymgynghorwyd â gweithwyr llawrydd yn rheolaidd, gyda chefnogaeth sefydliadau partner fel CAT, Peak, ac Addo. Hyd yn oed yn ymarferion cwrmpasu cynnar y Consortïwm, gwerthfawrogid arbenigedd Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol trwy honoraria â thâl, gan sicrhau bod eu mewnwelediadau'n llywio cynigion o'r cychwyn cyntaf. Bydd y dull hwn yn parhau i'r cam nesaf, sy'n cynnwys grŵp ffocws a gynlluniwyd i ddod ag artistiaid â phrofiadau byw amrywiol i mewn i ddeialog â sefydliadau amgylcheddol a rheoli tir. Y nod yw nodi cyfleoedd ar gyfer ymarfer cydweithredol, rhannu adnoddau, a chyfranogiad artistiaid mewn gwneud penderfyniadau am hinsawdd a natur ar sawl lefel llywodraethu.

Amlygodd gwerthusiad ar draws y rhaglen effaith cyfranogiad parhaus, a gefnogwyd yn dda, gan Weithwyr Llawrydd Diwylliannol. Defnyddiodd y Cynllun ar gyfer Cyfiawnder Hinsawdd a'r Celfyddydau ddulliau myfyriol a ddatblygwyd gan CAT Innovation Lab i fireinio'r broses gyd-ddylunio. Aseswyd *Cymrodoriaeth Cymru'r Dyfodol* gyntaf trwy gyfweiliadau a grwpiau ffocws, gan gynnig cipolwg cyfoethog ar brofiadau'r Cymrodwr. Mabwysiadodd yr ail Gymrodoriaeth fframwaith Atebolrwydd yn Seiliedig ar Ganlyniadau CCC a'r fethodoleg *Newid Mwyaf Arwyddocaol*. Cyfunodd gwerthusiad Addo o raglen gelfyddydau NaB ddata meintiol â chyfweiliadau, holiaduron ac adrodd straeon creadigol.

Datgelodd y gwerthusiadau hyn ganlyniadau ystyrlon, yn enwedig i Weithwyr Llawrydd Diwylliannol. Disgrifiodd llawer o Gymrodwr drawsnewidiadau yn y ffordd y maent yn gweithio—gyda ffurfiau cyfnewid newydd di-hierarchaidd, dulliau trochi o ymgysylltu, ac arferion wedi'u seilio ar ddeialog sefyllfaol. Adroddoddant fwy o hyder, dilysrwydd ac eglurder yn eu hunaniaethau artistig, wedi'u cefnogi gan ddiwylliant rhaglen a oedd yn blaenoriaethu ymddiriedaeth, gofal, a'r rhyddid i bennu cyfeiriad eu datblygiad eu hunain. Dylanwadodd y model cymorth cydfuddiannol hwn hefyd ar bartneriaid, a pharhaodd nifer ohonynt i gydweithio â Chymrodwr y tu hwnt i'r rhaglen. Er enghraifft, cariodd gwaith Manon Awst a Dylan Huw fewnwelediadau o'u Cymrodoriaeth yn uniongyrchol i *Gymru yn Fenis*.

MAE EIN PROSIECT YM MHOWYS WEDI CYDWEITHIO Â SIMON WHITEHEAD AR EI BROSIECT "DOD YN GEN"... I YMGYSYLLTU Â'R GYMUNED LEOL - LLAWER OHONYNT EFALLAI'N NEWYDD I NATUR A CHEN - TRWY DDAWNS A SYMUDIAD.

BYDD Y PROSIECT NID YN UNIG YN GWELLA LLESIANT OND HEFYD YN CYNFYDDU GWYBODAETH AM GEN AC YN MEITHRIN MWY O YMGYSYLLTIAD Â'R AWYR AGORED.

Dr Kirsty Williams

Rhaglen Ymgysylltu Celfyddydau Natur am Byth
Cyfoeth Naturiol Cymru

Roedd yr effaith ar gymunedau yn arbennig o weladwy o fewn rhaglen Natur am Byth, a oedd yn ymgysylltu â grwpiau niwroamrywiol, anabl, LHDTCIA+, a Chymraeg eu hiaith, tra bod data ansoddol yn awgrymu amrywiaeth ethnig ehangach na data meintiol a gasglwyd. Mynegodd cyfranogwyr yn aml gysylltiad cynyddol â chynefinoedd lleol, datblygasant weithiau celf wedi'u hysbrydoli gan rywogaethau, a chymerasant ran mewn gweithgareddau cadwraeth fel gosod blychau ystumod ac adfer cynefinoedd. Mynegodd llawer ymrwymiad dyfnach i amddiffyn natur o ganlyniad i'r broses greadigol.

Teimlai partneriaid yn y sector cyhoeddus ddylanwad y rhaglen hefyd. Adroddodd swyddogion Cyfoeth Naturiol Cymru fod y gwaith ymgysylltu â'r celfyddydau wedi grymuso staff cadwraeth i gydweithio'n hyderus ag artistiaid ac integreiddio dulliau creadigol i'w gwaith llesiant ac ymgysylltu â'r gymuned. Mae enghreifftiau'n cynnwys partneriaethau â Simon Whitehead ym Mhowys ar gyfer ymgysylltu â chen yn seiliedig ar ddawns, a chyda Ysgol Gelf Prifysgol Wrecsam ar weithiau celf wedi'u hysbrydoli gan rywogaethau sy'n cefnogi allgymorth ecolegol.

Wrth i'r rhaglen ddod i ben, mae ei hetifeddiaeth yn parhau i esblygu. Mae allbynnau sydd ar ddod yn cynnwys papur cwmpasu i gefnogi datblygiad *Consortium Cyfiawnder Hinsawdd a Chysylltiad Natur* erbyn 2026, ac arddangosfa fawr yn Nhŷ Pawb yn 2027 yn dathlu gwaith artistiaid *Natur am Byth*. Er bod strategaethau sefydliadol wedi newid, mae'r wybodaeth a gafwyd trwy weithio'n agos gyda gweithwyr llawrydd diwylliannol—yn enwedig gwerth perthnasoedd hirdymor, sy'n seiliedig ar ymddiriedaeth, ac sy'n fuddiol i'r ddwy ochr—yn parhau i fod yn ganlyniad parhaol a throsglwyddadwy, yn barod i lunio cydweithio traws-sector yn y dyfodol yng Nghymru.

Ymgorffori Creadigrwydd mewn Gofal Iechyd

Drwy bartneriaeth strategol gyda Chyngor Celfyddydau Cymru, mae Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda wedi ymgorffori Tîm Celfyddydau ac Iechyd o fewn ei Gyfarwyddiaeth Profiad Cleifion.

Mae'r gwaith hwn yn adeiladu ar bartneriaeth gref rhwng Cyngor Celfyddydau Cymru ac Iechyd Cyhoeddus Cymru, lle mae Cymru wedi bod yn arwain y ffordd ym maes y celfyddydau ac iechyd. Mae hyn yn gosod creadigrwydd fel elfen graidd o sut mae gwasanaethau'n cael eu cynllunio, amgylcheddau'n cael eu llunio, a sut mae staff a chleifion yn profi gofal iechyd.

O'r cychwyn cyntaf, cydnabu'r Bwrdd Iechyd nad oedd ei botensial mwyaf yn gorwedd mewn adeiladu Tîm Celfyddydau ac Iechyd mewnol mawr, ond mewn harneisio arbenigedd gweithlu creadigol presennol y rhanbarth a'u cysylltu â gweithwyr gofal iechyd proffesiynol a chleifion. Mae'r egwyddor hon bellach yn sail i fodel cydweithredol Hywel Dda, sy'n blaenoriaethu cyd-greu a phartneriaeth â gweithwyr llawrydd a sefydliadau celfyddydol.

Adlewyrchir y dull hwn yn *Siarter Celfyddydau ac Iechyd y Bwrdd Iechyd* (2024), a luniwyd trwy gyd-greu helaeth a oedd yn cynnwys ymgysylltu â'r cyhoedd, sesiynau wedi'u hwyluso gyda Rhwydwaith Iechyd a Llesiant Celfyddydau Cymru, a chydweithio dwfn â phartneriaid creadigol. Roedd Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn rhan o sgwrs llawer ehangach, ond helpodd eu safbwyntiau i sicrhau bod creadigrwydd a dychymyg wedi'u plethu i weledigaeth hirdymor y Bwrdd Iechyd i integreiddio'r celfyddydau i waith y Bwrdd Iechyd i wella iechyd a llesiant a hyrwyddo iachâd ac adferiad.

Ar lawr gwlad, mae gweithwyr llawrydd diwylliannol yn helpu i drawsnewid ein dealltwriaeth o ofal iechyd. Mae eu gallu i ail-lunio heriau, arafu sgysiau, a meithrin cysylltiad emosiynol o fewn systemau dan bwysau uchel wedi dod yn ased amhrisiadwy.

Mae'r effaith hon yn cael ei dangos yn glir mewn rhaglenni fel *Rhaglen Atgyfeirio Celfyddydau Hywel Dda (HARP)*, lle mae ymarfer creadigol yn cefnogi blaenoriaethau iechyd craidd, nid fel ychwanegiad, ond fel elfen integredig o ddarparu gwasanaethau.

Yn HARP, mae artistiaid yn gweithio gydag unigolion sy'n byw gyda chyflyrau hirdymor sy'n aml yn mynd at eu meddyg teulu, gan greu mannau caredig a diogel sy'n ailgysylltu pobl â'u creadigrwydd. Mae'r dull hwn yn gwella lles, yn meithrin actifadu cleifion, ac yn helpu i leihau'r galw ar wasanaethau clinigol. Mae HARP hefyd yn darparu llwybr cefnogol i'r ddarpariaeth gymunedol fywiog, barhaus a ddarperir gan artistiaid.

Mae Hywel Dda yn gweithio'n galed i adeiladu partneriaethau gydag ystod eang o artistiaid a sefydliadau celfyddydol trwy ddull teg, cefnogol a moesegol. Mae hyn nid yn unig yn meithrin ac yn cryfhau'r sector celfyddydau ond hefyd yn galluogi'r Bwrdd Iechyd i gael mynediad at ystod amrywiol o sgiliau creadigol.

Mae *Hwb Celfyddydol* yn dangos y model hwn ar waith: rhaglen arobryn ar gyfer pobl ifanc 12 i 18 oed sy'n hysbys i Wasanaeth Iechyd Meddwl Plant a Phobl Ifanc (CAMHS) Hywel Dda, a ddatblygwyd yn 2022 mewn ymateb i angen cynyddol am iechyd meddwl. Wedi'i gyflwyno mewn partneriaeth â Span Arts, People Speak Up a Small World Theatre, mae Hwb Celfyddydol yn cynnig sesiynau "Creative Freestyle" ar draws y tair sir, gyda gweithgareddau'n amrywio o animeiddio a gwaith awyr i gadw dyddiadur, clai, peintio a DJio. Mae'r rhaglen wedi'i seilio ar sylfaen dystiolaeth gref sy'n dangos effaith y celfyddydau ar lesiant, hunan-barch a hunanfyneigiant.

Er mwyn cryfhau ymhellach ddealltwriaeth o fanteision ymgysylltu â'r celfyddydau i bobl ifanc, mae Hywel Dda yn cyfrannu ei ganfyddiadau at y rhaglen genedlaethol Celfyddydau a Meddyliau, menter Cyngor Celfyddydau Cymru, a ariennir mewn partneriaeth â Sefydliad Baring, sy'n ceisio ymgorffori celfyddydau a chreadigrwydd o fewn pecynnau cymorth y GIG ar gyfer plant a phobl ifanc sy'n profi heriau iechyd meddwl.

Mae dylanwad Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol hefyd yn amlwg yn yr amgylchedd gofal iechyd ffisegol. Yn Uned Canser Leri yn Ysbyty Bronglais, Aberystwyth, cydweithiodd artistiaid â thimau clinigol a chleifion i greu gweithiau celf parhaol wedi'u llunio gan brofiadau cleifion a hunaniaeth gymunedol, gan dynnu ar rinweddau therapiwtig celf a natur i gefnogi cleifion a staff. Mae dulliau tebyg bellach yn dod i'r amlwg mewn adrannau brys a lleoliadau clinigol eraill, gan helpu i wneud mannau gofal iechyd yn dawelach ac yn fwy canolog i'r person.

Mae creadigrwydd yn cael ei ddefnyddio fwyfwy i gefnogi llesiant staff, blaenoriaeth gynyddol ar draws cyrff cyhoeddus. Mae cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol yn helpu staff i ailgysylltu ag asiantaeth, mynegiant a myfyrdod, gan gefnogi llesiant emosiynol, lleihau salwch, cynnig gobaith ac ysbrydoli gofal gwell. Mae'r rhaglen Creadigrwydd ar gyfer Llesiant Staff yn gyrru newid diwylliannol, lle mae creadigrwydd yn cael ei gydnabod fel offeryn ystyrlon ar gyfer dylunio gwasanaethau a chefnogi staff.

Mae profiad Hywel Dda yn dangos gwerth cydweithio â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol, adnodd sy'n aml yn cael ei danddefnyddio'n llawn egni, talent, mewnwelediad a phrofiad byw. Pan gânt eu trin fel partneriaid strategol, maent yn dod â safbwyntiau ffres a all drawsnewid ffyrdd sefydledig o weithio. Gall Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol ddylanwadu'n gadarnhaol ar bopeth o ddatblygu polisïau a dylunio gwasanaethau i brofiad cleifion.

DRWY GYDWEITHIO, RYDYM YN CEFNOGI GWEITHWYR LLAWRYDD YN DEG AC YN CRYFHAU SECTOR SY'N LLAWN TALENT A PHOTENSIAL.

A THRWY FEITHRIN LLAWER O GYMUNEDAU YMARFER BACH, BYWIOG, RYDYM YN CREU MANNAU LLE MAE CREADIGRWYDD YN FFYNNU A LLE GALL PAWB - CLEIFION, ARTISTIAID, CLINIGWYR A CHYMUNEDAU FEL EI GILYDD - GYFRANNU'N GYFARTAL AT LUNIO GWELL IECHYD A LLESIANT.

Kathryn Lambert

Pennaeth Celfyddydau ac Iechyd
Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda

Cynyrchiadau UCAN – Cydweithrediad Creadigol a Chynhwysol gydag Ysgol Optometreg a Gwyddorau Golwg Prifysgol Caerdydd

Mae Cynyrchiadau UCAN, elusen sy'n arbenigo mewn meithrin hyder creadigol ar gyfer pobl ifanc ddall a phobl ifanc â nam ar eu golwg, wedi cynnal partneriaeth 15 mlynedd (2007–presennol) gydag Ysgol Optometreg a Gwyddorau Golwg Prifysgol Caerdydd, gan weithio o ganolfan a rennir o fewn yr Ysgol Optometreg.

Dros yr amser hwn, mae UCAN wedi cyflogi 14 o Weithwyr Llawrydd Diwylliannol, gan gynnwys hwyluswyr drama, cynhyrchwyr sain, ymarferwyr theatr fforwm, cerddorion, beirdd, a gweithwyr proffesiynol creadigol â nam ar eu golwg, llawer ohonynt yn gyn-aelodau o UCAN, i gyflwyno ystod eang o weithgareddau celfyddydau, iechyd, lles, ac addysg gynhwysol sy'n dyfnhau ymwybyddiaeth o nam ar eu golwg ac yn hyrwyddo datblygiad ieuenctid.

Wedi'i chefnogi gan gyllid seiliedig ar brosiectau gan BBC Plant mewn Angen, y Loteri Genedlaethol, Cyngor Celfyddydau Cymru, AHRC, Erasmus+, a grantiau eraill, ochr yn ochr â chefnogaeth sylweddol mewn nwyddau gan yr Ysgol Optometreg, mae'r bartneriaeth yn cyfrannu'n ystyrlon at sawl nod llesiant cenedlaethol, gan gynnwys Cymru Fwy Cyfartal, Cymru Iachach, Cymru o Gymunedau Cydlynus, Cymru o Ddiwylliant Bywiog, a Chymru sy'n Gyfrifol yn Fyd-eang.

Sefydlwyd Cynyrchiadau UCAN yn 2007 ar ôl gwaith gwirfoddol cynharach yn Sierra Leone a thaith o amgylch y DU gyda chôr dall, profiadau a luniodd ymrwymiad y sefydliad i wella hyder, mynegiant creadigol a chynhwysiant cymdeithasol pobl ifanc â nam ar eu golwg. Daeth y bartneriaeth â Phrifysgol Caerdydd i fodolaeth i ddarparu cartref diogel ac enw da i UCAN, ac i wella hyder pobl ifanc a chymhwysedd optometryddion dan hyfforddiant trwy ddysgu creadigol a pherthynasol. Gyda'i gilydd, mae UCAN ac Ysgol Optometreg yn cyd-gynhyrchu deunyddiau hyfforddi ac addysg seiliedig ar brofiad byw ar gyfer myfyrwyr optometreg a meddygol, yn gwella profiadau clinigol i blant â nam ar eu golwg a'u teuluoedd, yn hyrwyddo annibyniaeth ieuenctid a hunan-eiriolaeth, ac yn creu llwybrau cynhwysol i gyflogaeth i bobl ifanc â nam ar eu golwg. Mae'r cydweithrediad yn adlewyrchu egwyddorion yr *Addewid Gweithwyr Llawrydd a'r Sector Cyhoeddus* trwy hyrwyddo arfer teg, dylunio dan arweiniad y gymuned, ac adeiladu perthnasoedd hirdymor.

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn ganolog i ddull UCAN. Maent yn cyfrannu at gyd-ddylunio gweithdai a rhaglenni perfformio, cyflwyno sesiynau creadigol, datblygu adnoddau hyfforddi, a chymryd rhan mewn prosiectau ymchwil fel technoleg llywio ac astudiaethau rhyngweithio dynol-cyfrifiadu.

**YMUNAIS AG UCAN PAN
OEDDWN I OND YN 13 OED
AC RWYF BELLACH YN
GYFARWYDDWR DRAMA
CYSWLLT LLAWRYDD I'R
SEFYDLIAD.**

**MAE UCAN WEDI
CHWARAE RHAN HYNOD
BWYSIG YN FY MYWYD,
YN BERTONOL AC YN
BROFFESIYNOL.**

Jake Sawyers

Mae eu gwaith yn cynnwys drama a byrfyfrio, hyfforddiant hyder lleisiol a chorfforol, Hyfforddiant Ymwybyddiaeth Golwg, theatr fforwm, gwaith sain a chyfryngau, cyflwyniadau cynadleddau, a hyfforddiant wedi'i gyd-gynhyrchu ar gyfer cynulleidfaoedd gofal iechyd. Mae UCAN yn defnyddio model cynhyrchydd-theatr hyblyg, gan ehangu neu leihau ei weithlu Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn ôl anghenion y prosiect. Yn gynyddol, mae cyn-aelodau UCAN yn cael eu cyflogi fel gweithwyr llawrydd, gan ddod â phrofiad byw a dealltwriaeth gref o arfer cynhwysol. Maent yn gweithio ar gcontractau sy'n seiliedig ar brosiectau, yn cael eu talu'n deg yn unol â safonau'r sector, gan gyfrannu at gynnwys a ddatblygwyd ar y cyd a ddefnyddir mewn hyfforddiant ac addysg barhaus.

Mae partneriaeth UCAN—Optometreg wedi'i chyd-gynhyrchu'n gadarn. Mae UCAN wedi bod yn rhan annatod o Ysgol Optometreg ers 15 mlynedd, gan rannu ystafelloedd, swyddfeydd a chyfleusterau. Mae cynllun gwirfoddoli myfyrwyr gweithredol yn galluogi myfyrwyr optometreg i gymryd rhan mewn gweithdai UCAN, gan eu helpu i feithrin hyder a sgiliau cyfathrebu wrth ffurfio perthnasoedd ystyrion â phobl ifanc sydd â nam ar eu golwg. Gyda'i gilydd, mae'r partneriaid wedi cyd-gynllunio modiwlau addysgol fel Effaith Dallineb ar gyfer myfyrwyr meddygol Blwyddyn 4, gan integreiddio hiwmor, ffilm a thystiolaeth o brofiad byw i greu dysgu effeithiol a chofiadwy.

Fe wnaethant hefyd ddatblygu *Clwb Maggie*, a grëwyd gyda theuluoedd, optometryddion ac ymchwilwyr i gefnogi plant â nam ar eu golwg ac anghenion ychwanegol. Mae gwaith dan arweiniad ieuencid yn ganolog: mae grŵp 18+ UCAN, SASI (Hunan-Eiriolaeth i'r Rhai â Nam ar eu Golwg), yn ymgynghori'n rheolaidd ar brosiectau ymchwil allanol fel InclusiveXPlay ac astudiaethau sy'n canolbwyntio ar dechnoleg. Mae'r bartneriaeth hefyd yn ymestyn yn rhyngwladol trwy gydweithrediadau Erasmus+, cyfnewidiadau â Theatre of the Blind yn yr Unol Daleithiau, a phrosiectau arloesi gyda sefydliadau fel Calvium ar dechnoleg llywio. Mae gwneud penderfyniadau yn parhau i fod yn gyffredin, yn ailadroddus, ac yn seiliedig ar berthnasoedd yn hytrach nag yn gysylltiedig â gylchoedd prosiect llym.

Mae'r cydweithrediad hirhoedlog hwn wedi cael effeithiau eang eu cwmpas. Mae wedi meithrin partneriaeth brin a chynaliadwy rhwng y celfyddydau ac iechyd sydd wedi creu clybiau newydd, modiwlau hyfforddi, strwythurau gwirfoddoli, ac adnoddau addysgol hygyrch i fyfyrwyr, ynghyd â pherfformiadau rheolaidd mewn cynadleddau mawr gan gynnwys *Cynhadledd Gofal Llygaid Cynulliad Cymru*. Mae UCAN hefyd yn darparu hyfforddiant i sefydliadau fel Coleg Brenhinol Drama Cymru a Theatr Sherman. I gymunedau, mae'r gwaith wedi trawsnewid amgylcheddau clinigol, gan helpu plant â nam ar eu golwg i deimlo'n ddiogel, yn hyderus, ac yn cael eu croesawu mewn lleoliadau a oedd unwaith yn achosi pryder.

Mae teuluoedd yn nodi mwy o ymddiriedaeth mewn gwasanaethau clinigol, tra bod pobl ifanc yn ennill cyfeillgarwch, allfeydd creadigol, hyder, a chyfleoedd arweinyddiaeth. Mae llawer o gyn-fyfyrwyr bellach yn cyflwyno gweithdai, yn cyfrannu at geisiadau am gyllid, yn cefnogi datblygiad sefydliadol, ac yn gweithredu fel modelau rôl gweladwy.

Mae'r sector cyhoeddus hefyd yn elwa'n sylweddol. Mae myfyrwyr optometreg yn ennill profiad a hyder yn y byd go iawn wrth weithio gydag unigolion â nam ar eu golwg, yn datblygu ymarfer mwy empathig, ac yn wynebu rhagdybiaethau trwy ddod i gysylltiad â chreadigrwydd a thalent aelodau UCAN. Mae eu hymgysylltiad yn cefnogi gwelliannau mewn ymarfer clinigol a phrofiad cleifion ar draws cymuned y brifysgol. Mae gweithwyr llawrydd yn elwa hefyd: maent yn ennill sgiliau arbenigol mewn ymarfer creadigol hygyrch, yn gweld mwy o gyfleoedd i ymarferwyr â nam ar eu golwg arwain a llunio rhaglenni, ac yn cymryd rhan mewn llwybrau clir ar gyfer cyflogaeth rhwng cyfoedion, gyda chyn-fyfyrwyr yn cymryd swyddi fel hwyluswyr, swyddogion teulu, a gweithwyr ymgysylltu.

Mae'r bartneriaeth hefyd wedi wynebu heriau, yn enwedig ansefydlogrwydd a achosir gan ddiffyg cyllid craidd, yr angen i Weithwyr Llawrydd Diwylliannol dderbyn hyfforddiant arbenigol cyn gweithio'n effeithiol gyda phobl â nam ar eu golwg, hygyrchedd anghyson ar draws adeiladau cyhoeddus (gan gynnwys adeiladau newydd), ac anhawster i raddio

prosiectau fel ap llywio UCAN Go oherwydd rhwystrau masnachol. Mae'r heriau hyn wedi arwain at ddysgu pwysig: mae creadigrwydd yn ffynnu pan fydd cyfranogwyr yn teimlo'n ddiogel; mae arweinyddiaeth ieuencid yn hanfodol ar gyfer cynaliadwyedd hirdymor; rhaid ymgorffori profiad byw o ddechrau unrhyw brosiect; ac mae perthnasoedd cryf, anffurfiol rhwng partneriaid yn aml yn cyflawni mwy o effaith na strwythurau ffurfiol.

Mae gwerthuso'n barhaus ac wedi'i ymgorffori yn y bartneriaeth drwy adborth cyfranogwyr, arsylwadau staff a theuluoedd, ymatebion gan fyfyrwyr yn ystod hyfforddiant, ac olrhain llwyddiant cyn-fyfyrwyr yn y tymor hir, gyda chyn-aelodau UCAN bellach yn gweithio yn y celfyddydau, y sector cyhoeddus, a'r diwydiannau creadigol, gan gynnwys un sydd bellach yn athro yng Nghaergrawnt. Mae gwaddol y cydweithrediad yn cynnwys ei hirhoedledd 15 mlynedd, datblygiad gweithlu cynyddol o weithwyr proffesiynol creadigol â nam ar eu golwg, rhwydweithiau rhyngwladol, parhau i ddarparu hyfforddiant i gyrff cyhoeddus, a thrawsnewid arweinyddiaeth wedi'i gynllunio a gefnogir gan gyllid y Loteri Genedlaethol. Gyda'i gilydd, mae'r elfennau hyn yn sicrhau y bydd arferion creadigol, cynhwysol, ac a arweinir gan ieuencid UCAN yn parhau i esblygu a ffynnu i'r dyfodol.

Hwb Haf Theatr Clwyd

Mae Hwb Haf Theatr Clwyd yn rhaglen flynyddol, sydd wedi bod yn rhedeg ers 2020, a gyflwynir gan dîm Ymgysylltu Creadigol Theatr Clwyd mewn partneriaeth â Chyngor Sir y Fflint, Gwasanaethau Cymdeithasol.

Mae'n dwyn ynghyd dîm amlddisgyblaethol o tua 7 o weithwyr llawrydd creadigol yn flynyddol - gan gynnwys actorion, dawnswyr, cerddorion, artistiaid gweledol, ymarferwyr drama, a staff sy'n canolbwyntio ar lesiant - gyda chefnogaeth ymchwil academiaidd a gwerthuso o Brifysgolion Bangor a Wrecsam.

Yn digwydd yn Theatr Clwyd ac ar draws mannau awyr agored a chymunedol lleol yn Sir y Fflint, mae'r hwb yn cefnogi plant a phobl ifanc agored i niwed a gyfeirir gan y Gwasanaethau Cymdeithasol, gan ddarparu cludiant, prydau bwyd, a chyfleoedd creadigol cwbl hygrych.

Mae'r prosiect yn canolbwyntio ar lesiant, cefnogaeth iechyd meddwl, datblygiad cymdeithasol, ac ymgysylltiad creadigol, gan gyfrannu at nodau llesiant cenedlaethol trwy hybu gwydnwch a

rheoleiddio emosiynol, meithrin cyfeillgarwch a theimlad o berthyn, a hyrwyddo amgylchedd diwylliannol bywiog a chynhwysol trwy ei gyflwyniad dwyieithog. At ei gilydd, mae'r Hwb Haf yn cynnig profiadau creadigol meithringar, sy'n seiliedig ar chwarae, wedi'u cynllunio i feithrin hyder, cryfhau cysylltiad cymdeithasol, a chefnogi iechyd meddwl cadarnhaol trwy weithgareddau celfyddydol o ansawdd uchel dan arweiniad tîm llawrydd medrus.

Nod y rhaglen yw cefnogi plant a phobl ifanc agored i niwed a gyfeirir gan yr awdurdod lleol drwy ddarparu mannau diogel a chreadigol sy'n annog cyfranogiad, chwilyfrydded a hyder. Mae'n ceisio mynd i'r afael â heriau iechyd meddwl cynyddol drwy greu amgylcheddau lle mae pobl ifanc yn teimlo eu bod yn cael eu derbyn, eu cysylltu, a'u bod yn gallu rhoi cynnig ar weithgareddau newydd heb farn. Yn ei hanfod, mae'r rhaglen wedi'i chynllunio i hyrwyddo llesiant emosiynol, meithrin hyblygrwydd seicolegol, meithrin perthnasoedd cymdeithasol cadarnhaol, a chefnogi twf personol drwy brofiadau cyfoethog, sy'n seiliedig ar y celfyddydau.

Mae gweithwyr llawrydd wedi ffurfio asgwrn cefn yr Hwb Haf, gan ddod ag arbenigedd mewn actio, cerddoriaeth, dawn, celfyddydau gweledol, gwaith chwarae, hwyluso cynhwysol, ac ymgysylltu â phobl ifanc.

Maent yn arwain sesiynau creadigol dyddiol, yn modelu cymryd risgiau cadarnhaol, yn annog cyfranogiad, ac yn addasu gweithgareddau yn ymatebol i anghenion unigol. Mae eu rôl yn cynnwys creu amgylcheddau croesawgar a diogel; monitro a chefnogi llesiant; a chynnig dewisiadau amgen creadigol pan nad yw gweithgaredd yn gweithio. Roedd gan lawer gefndiroedd ychwanegol mewn cwnsela, gwaith cymorth, neu brofiad ADY/ADHD/awtistiaeth, gan gryfhau arfer cynhwysol y prosiect. Recriwtiwyd gweithwyr llawrydd trwy rwydweithiau a phartneriaethau Theatr Clwyd ac roeddent yn cynnwys ymarferwyr tro cyntaf a rhai sy'n dychwelyd.

Caiff y rhaglen ei chyflwyno ar y cyd rhwng Theatr Clwyd, Gwasanaethau Cymdeithasol Sir y Fflint, atgyfeirwyr awdurdodau lleol, ac ymchwilwyr Prifysgol Bangor. Mae gweithwyr llawrydd creadigol yn cyd-gynhyrchu sesiynau gyda phobl ifanc, gan ymateb i'w diddordebau a'u syniadau. Mae plant yn helpu i lunio gweithgareddau—dewis rhannu eu hangerdd, rhoi cynnig ar ffurfiau celf newydd, a dylanwadu ar gyfeiriad gweithdai. Mae ymarfer cynhwysol arddull llyfrgell, gallu iaith Gymraeg, goruchwyliaeth llesiant, a chyd-gyflwyno amlddisgyblaethol yn cyfrannu at fodel cyfranogol a rennir.

Mae'r rhaglen yn darparu deg diwrnod o weithgarwch creadigol bob haf i bobl ifanc agored i niwed a gyfeiriwyd gan y Gwasanaethau

**MAE DOD I RYWLE FEL HYN
YN RHOI'R FFYDD NEWYDD
HONNO I CHI MEWN
DYNOLIAETH A
CHENEDLAETHAU'R DYFODOL.**

Aelod o'r Tîm Creadigol, Hwb yr Haf

**MAE GENNYM Y FRAINT O
WYLIO'R ÎÂ YN DADMER... YN
Y PEN DRAW MAE'R HOLL
BOBL IFANC YN CYDNABOD
BOD HWN YN LLE DIOGEL.**

Creative Team Member, Summer Hub

Cymdeithasol, gan ddarparu cludiant, prydau bwyd, ac amgylchedd cynhwysol a sicrhodd fynediad cyfartal i bob cyfranogwr.

Trwy ystod eang o weithdai amlddisgyblaethol—gan gynnwys cerddoriaeth, dawns, drama, celfyddydau gweledol, archwilio awyr agored, a pherfformio cydweithredol—mae'n creu gofod meithringar lle mae hyd yn oed y plant mwyaf petrusgar yn teimlo'n gallu "troi i fyny", "rhoi cynnig arni", a "rhannu", gan ddatgloi ymgysylltiad ystyrlon.

Mae'r effaith ar gymunedau yn sylweddol: mae'r ganolfan yn lleihau unigedd i blant mewn gofal maeth neu â rhwydweithiau cyfoedion cyfyngedig, yn helpu i ailadeiladu a ffurfio cyfeillgarwch newydd, ac yn cynnig profiadau llawen sy'n meithrin hyder ac sy'n annog mynegiant emosiynol a chyfranogiad agored.

I'r sector cyhoeddus, mae'r rhaglen yn cryfhau'r bartneriaeth rhwng Theatr Clwyd a Chyngor Sir y Fflint, gan ddangos sut y gall mentrau sy'n seiliedig ar y celfyddydau ac sydd â gwreiddiau cymunedol ategu systemau iechyd meddwl ffurfiol a chyfrannu tystiolaeth werthfawr sy'n cyd-fynd â fframweithiau llesiant Llywodraeth Cymru fel NEST a'r Dull Ysgol Gyfan.

Mae gweithwyr llawrydd hefyd yn elwa, gan ennill gwaith gwerth chweil ac adferol a roddodd hwb i forâl, yn gwella sgiliau mewn ymarfer cynhwysol a sensitif i drawma, ac yn meithrin ymdeimlad cryf o hunaniaeth tîm, ymddiriedaeth a chefnogaeth gydfuddiannol.

Tynnodd y rhaglen sylw at sawl her, gan gynnwys yr angen am wylidwriaeth, hyblygrwydd ac ymatebolrwydd cyson gan y tîm creadigol wrth ddiwallu anghenion emosiynol ac ymddygiadol pobl ifanc agored i niwed, ochr yn ochr â phwysigrwydd hyfforddiant cryf, myfyrion dyddiol ac egwyddorion addysgeg a rennir i gynnal dull cyson. Mae angen amser sylweddol ar rai plant cyn teimlo'n ddigon diogel i ymuno â gweithgareddau grŵp, gan fynnu hwyluso sensitif ac amyneddgar, tra bod angen i weithgareddau eraill gael eu haddasu'n ddeinamig pan fyddant yn cael trafferth neu'n datgysylltu.

Mae cydbwysu anghenion unigol, dynameg grŵp a rheoleiddio emosiynol yn parhau i fod yn her barhaus drwy gydol y ddarpariaeth, gan ofyn am sgil sylweddol, gwaith tîm ac amgylchedd creadigol cefnogol.

Cynhaliodd Prifysgol Bangor werthusiad thematig manwl o'r Hwb Haf gan ddefnyddio cyfweiliadau, arsylwadau, a dadansoddiad ymchwilwyr, gan nodi pum thema allweddol: y cyfraniadau y mae pobl ifanc yn eu gwneud i'r broses, pwysigrwydd cyd-destunau meithringar a diogel, sut mae plant a hwyluswyr yn ymdopi â her, canologrwydd datblygiad perthynas, a'r egwyddorion addysgeg sy'n sail i newid cadarnhaol. Gyda'i gilydd, mae'r themâu hyn yn dangos sut y gall ymarfer creadigol gryfhau hyblygrwydd seicolegol, gwydnwch emosiynol, a chysylltiad cymdeithasol. O ganlyniad, mae'r Hwb Haf bellach yn sefyll fel model cryf o gefnogaeth iechyd meddwl ataliol yn y gymuned—un sy'n ategu gwasanaethau clinigol sydd wedi'u gorbwyso, yn cyd-fynd â fframweithiau llesiant cenedlaethol, ac yn dangos yn glir effaith drawsnewidiol ymyrraeth gynnar dan arweiniad y celfyddydau.

MAE'R HWB AMLDDIWWYLLIANNOL YN DEULU CREADIGOL CYNHWYSOL... LLE RWY'N TEIMLO'N GARTREFOL I FYNEGI FY HUN.

Mfikela Jean Samuel

Artist ac aelod o Hwb Amlddiwylliannol Gogledd Ddwyrain Cymru

Hwb Amlddiwylliannol Gogledd-ddwyrain Cymru

Mae Hwb Amlddiwylliannol Gogledd-ddwyrain Cymru yn fodel a gynhyrchwyd ar y cyd o gydlyniant diwylliannol, gwydnwch cymunedol ac ymgysylltiad ystyrlon rhwng gweithwyr llawrydd diwylliannol, arweinwyr cymunedol di-dâl a'i aelodau niferus, a chyrrff y sector cyhoeddus.

Wedi'i sefydlu yn 2019 gan Gyngor Hil Cymru (RCC) fel grŵp WhatsApp bach o 18 o drigolion amrywiol yn ddiwylliannol, y rhan fwyaf ohonynt yn cynrychioli grŵp cymunedol amrywiol cyfan, yn rhannu gwybodaeth ac yn dathlu treftadaeth, mae wedi tyfu ers hynny i fod yn rhwydwaith rhanbarthol deinamig sy'n cwmpasu Wrecsam, Sir y Fflint a Sir Ddinbych. Cefnogir yr Hwb gan RCC, Tîm Cydlyniant Cymunedol Gogledd-ddwyrain Cymru a Thŷ Pawb, gan ffurfio partneriaeth sy'n dwyn ynghyd brofiad cymunedol ar lawr gwlad â seilwaith sefydliadol.

Yn 2022, derbyniodd yr Hwb £240,000 drwy *Gynllun Gweithredu Cymru Wrth-Hiliol Llywodraeth Cymru (Cronfa Diwylliant, Treftadaeth a Chwaraeon)*, gan ei alluogi i ffurfioli ei lywodraethu, ehangu ei weithgareddau a phenodi Cydlynnydd Cymunedol

Diwylliannol rhan-amser (Iolanda Banu Viegas o Bom Dia Cymru). Cryfhodd y buddsoddiad hwn ei allu i gefnogi mynegiant diwylliannol, meithrin partneriaethau a hwyluso mentrau dan arweiniad y gymuned. Mae'r Hwb bellach yn cynnwys mwy nag 20 o aelodau, gan gynnwys artistiaid, performwyr, arweinwyr cymunedol a gwirfoddolwyr, yn gweithio gyda'i gilydd drwy ysgolion, gwyliau, mannau cyhoeddus a chynulladau rheolaidd yn Nhŷ Pawb.

Mae ystod eang o grwpiau cymunedol a thrigolion yn mynychu ac yn cadw mewn cysylltiad â gweithgareddau a digwyddiadau lleol yn weithredol. Mae'r gymuned Tsieineaid yn denu tua 150 o bobl i'w digwyddiadau, tra bod gan grŵp NWEMA tua 200 o fynychwyr. Mae'r gymuned Bwylaidd wedi'i chynrychioli'n arbennig o dda, gyda 300–400 o bobl yn mynychu gweithgareddau ac amcangyfrifir bod 10,000 o drigolion Pwylaidd yn byw yn Wrecsam. Mae Refugee Kindness yn cefnogi tua 200 o deuluoedd â phlant. Mae'r gymuned Bortiwgalaid yn cynnwys tua 2,000 o drigolion, gyda Bom Dia Cymru - gweithgaredd a gynhelir gan CLPW CIC ar gyfer pobl wedi ymddeol - yn cynnwys tua 20 o aelodau.

Mae cymuned Keeala yn cynnwys tua 650 o bobl, y mae llawer ohonynt yn gweithio yn y GIG, ochr yn ochr â'r gymuned Filipino, sydd â phroffil cyflogaeth tebyg. Mae gan bob grŵp lawer o aelodau a gwirfoddolwyr gweithredol ac mae'n cynnal rhwydweithiau cyfathrebu cryf, yn bennaf trwy Facebook a WhatsApp, gan eu galluogi i gyrraedd nifer fawr o bobl yn hawdd. Fel arfer, arweinwyr cymunedol sy'n cynrychioli'r grwpiau hyn sy'n mynychu cyfarfodydd MCH.

Nodau craidd yr Hwb yw cryfhau cydlyniant cymunedol; dathlu hunaniaeth ddiwylliannol; ymhelaethu ar leisiau a glywir yn anaml; cefnogi mynegiant creadigol cymunedau ethnig lleiafrifol; a chreu mannau diogel a chroesawgar ar gyfer deialog, cyfnewid diwylliannol a datrys problemau ar y cyd. Mae aelodau'n pwysleisio pwysigrwydd dysgu oddi wrth ei gilydd, ac mae gwaith yr Hwb yn herio hiliaeth, stigma a chamlwio yn weithredol trwy gynyddu gwelededd diwylliannol ac ehangu cyfranogiad y cyhoedd.

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn rhan annatod o'r gwaith hwn, gan gyfrannu ar draws cyd-gynhyrchu, cyflwyno creadigol, siarad cyhoeddus, addysg ddiwylliannol ac eiriolaeth strategol. Er enghraifft, mae'r artist dawns a chynhyrchydd gwyliau Krishnapriya Ramamoorthy (Paallam Arts), yn cydweithio â chymunedau trwy symudiad a deialog rhyngddiwylliannol, gan ddefnyddio ei phrofiad byw i wrthwynebu'r syniad o gelf fel hobi yn

unig ac yn hytrach ei fframio fel grym diwylliannol a chymdeithasol hanfodol. Mae hi hefyd yn cynrychioli creadigwyr lleiafrifoedd ethnig mewn trafodaethau strategol ehangach ar draws y rhanbarth. Mae'r arlunydd a'r siaradwr cyhoeddus Mfikela Jean Samuel yn defnyddio ei waith i gyfleu treftadaeth ddiwylliannol Affricanaidd ac ysbrydoli pobl ifanc, gan ddisgrifio'r Hwb fel "*teulu creadigol cynhwysol ... lle diogel lle mae croeso i mi fynegi fy hun.*"

Fel arfer, mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn cael eu cyflogi drwy rwydweithiau sefydledig yr Hwb, gyda chyfleoedd bach a ariennir gan hadau yn caniatáu i unigolion brofi syniadau a datblygu prosiectau. Er bod cyfleoedd â thâl yn cael eu cynnig lle bo modd, mae adnoddau cyfyngedig yn golygu bod cyfraniadau gwirfoddol yn parhau i fod yn rhan o'r model. Serch hynny, mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn gyson yn tynnu sylw at rôl yr Hwb wrth ddarparu dilysrwydd, hyder, cefnogaeth gan gymheiriaid a llwybrau i gyfleoedd proffesiynol newydd.

Er bod ymarfer creadigol yn chwarae rhan bwysig, nid prosiect celfyddydol yw'r Hwb, ond plattform diwylliannol a chymdeithasol sy'n cael ei lunio trwy gyd-gynhyrchu. Mae ei ddull cydweithredol yn cynnwys cyfarfodydd penderfynu rheolaidd; aelodaeth sy'n cynrychioli mudwyr cenhedlaeth gyntaf, cymunedau ail genhedlaeth a thrigolion lleol Cymru; gweithgareddau wedi'u cynllunio ar y cyd ar draws bwyd, gwyliau, dawns, iaith, treftadaeth a

materion cymdeithasol; a phartneriaethau cryf ag ysgolion, lleoliadau diwylliannol, awdurdodau lleol a chyrff cenedlaethol. Mae aelodau'n aml yn disgrifio'r Hwb fel "teulu", gan bwysleisio'r diogelwch emosiynol a'r anogaeth y mae'n ei darparu.

Mae'r Hwb wedi codi proffil cymunedau ethnig lleiafrifol ledled Cymru, gydag adrannau'r llywodraeth a chyrff diwylliannol bellach yn ceisio ei fewnwelediad a'i gyfranogiad. Mae wedi galluogi aelodau'r gymuned i gymryd rhan mewn digwyddiadau o bwys cenedlaethol fel eisteddfod Ryngwladol Llangollen a'r eisteddfod Genedlaethol, gan helpu i ymgorffori amrywiaeth ddiwylliannol o fewn naratif diwylliannol ehangach Cymru. Gobeithir y bydd ymrwymïadau ariannu pellach yn caniatáu mynediad rheolaidd i ofod yn Tŷ Pawb—un diwrnod o'r wythnos ac un dydd Sadwrn bob mis—a fydd yn dileu rhwystrau ariannol ac yn rhoi amgylchedd sefydlog i gymunedau ymarfer, creu, cynllunio a chysylltu. Bydd y cysondeb hwn yn cryfhau cydweithio trawsgymunedol, yn cefnogi datrys problemau ar y cyd ar faterion gan gynnwys gwahaniaethu, diogelwch cymunedol a chynrychiolaeth gyhoeddus.

I gymunedau, mae effaith yr Hwb i'w themlo mewn hyder, gwelededd a pherthyn cynyddol. Mae'n cynnig amgylcheddau diogel, sy'n sensitif yn ddiwylliannol lle gall unigolion archwilio traddodiadau, herio stereoteipiau a thrafod pynciau a allai fod yn dabŵ neu'n sensitif yn ddiwylliannol.

Mae'r Hwb wedi meithrin cyfeillgarwch newydd, cryfhau perthnasoedd rhyng-grwpiau a chysylltu cymunedau a oedd gynt yn ynysig. Mae trigolion lleol sy'n mynychu digwyddiadau hefyd yn nodi gwerthfawrogiad dyfnach o amrywiaeth ddiwylliannol y rhanbarth.

Mae cyrff y sector cyhoeddus yn ystyried y Ganolfan fwyfwy fel ffynhonnell hanfodol o brofiad byw a mewnwelediad diwylliannol. Mae wedi llywio strategaethau celfyddydau a diwylliant Llywodraeth Cymru, dulliau diogelwch cymunedol a chynllunio rhanbarthol ehangach. Drwy ei dull o gyd-gynhyrchu, mae'r Ganolfan yn dangos sut y gall cydweithio sy'n seiliedig ar ddiwylliant wella ymatebolrwydd y sector cyhoeddus, meithrin ymddiriedaeth a chyfrannu at lunio polisiau mwy teg.

I Weithwyr Llawrydd Diwylliannol, mae'r manteision yn bersonol ac yn broffesiynol. Mae llawer yn nodi mwy o hyder, rhwydweithiau ehangach a sicrwydd bod ganddynt "rywle i droi ato." Mae'r Hwb wedi creu llwybrau ar gyfer gwaith rhyngwladol, cynulleidfaoedd newydd a chyfleoedd i ymgysylltu â phobl ifanc na fyddent fel arall yn dod ar draws eu ffurfiau celf. Mae hefyd wedi galluogi gweithwyr llawrydd i weithredu fel llysgenhadon dros amrywiaeth ddiwylliannol ar draws y sector cyhoeddus a fforymau diwylliannol. Mae gweithredu rhwydwaith mor amrywiol yn cyflwyno heriau.

Mae sicrhau ecwiti yn gofyn am hwyluso sensitif, yn enwedig gan nad yw llawer o gyfranogwyr yn uniaethu fel "artistiaid" ac mae angen anogaeth arnynt i gymryd rhan lawn. Mae cyllid cyfyngedig yn cyfyngu ar gyflogi ymarferwyr proffesiynol, gan olygu bod angen dulliau creadigol a hyblyg o ddatblygu sgiliau a chyflawni prosiectau. Mae cynaliadwyedd hirdymor hefyd yn parhau i fod yn bryder dybryd wrth i gylchoedd ariannu presennol ddod i ben. Er gwaethaf yr heriau hyn, mae'r Hwb yn dangos bod cyd-gynhyrchu, meithrin ymddiriedaeth a gostyngedd rwydd diwylliannol yn hanfodol ar gyfer ymgysylltu effeithiol rhwng cyrff cyhoeddus a gweithwyr llawrydd diwylliannol.

Mae gwerthusiad SROI aml-flwyddyn yn cadarnhau gwerth cymdeithasol cryf yr Hwb, ei gyrhaeddiad cynyddol a'i gyfraniad ystyrlon at gydlyniant cymunedol. Gyda'r gwerthusiad llawn wedi'i gwblhau ym mis Rhagfyr 2024, mae'r Hwb bellach yn canolbwyntio ar sicrhau cyllid hirdymor ar gyfer ei rôl cydlynedd, ochr yn ochr â gweinyddiaeth, cyfrifeg a rhaglen ehangu o ddigwyddiadau sydd wedi'u hanelu at wahanol gymunedau, datblygu mannau diwylliannol pwrpasol ar gyfer ymarfer a digwyddiadau rheolaidd, dyfnhau cysylltiadau rhwng cymunedau a gwasanaethau cyhoeddus, a chryfhau llwybrau i artistiaid sy'n dod i'r amlwg dyfu'n broffesiynol.

“
**MAE WEDI CODI
PROFFIL EIN HOLL
GYMUNEDAU LLAI YN
SYLWEDDOL. FEL
CYDLYNFA, MAE
GENNYM
GYDNABYDDIAETH
GENEDLAETHOL
BELLACH.**

Emily Reddy

Cydlynedd Cydlyniant Cymunedol ar gyfer Hwb
Amlddiwylliannol Gogledd-ddwyrain Cymru

Model y Siop Siarad

Mae'r Siop Siarad yn fodel arloesol a ddyluniwyd gan y gweithiwr diwylliannol llawrydd Yvonne Murphy o Omidaze Productions i gynyddu cyfranogiad diwylliannol a democrataidd trwy greadigrwydd, sgwrs, a chysylltiad cymunedol.

Yn rhan osodiad celf, rhan ystafell fyw, a rhan gofod dinesig, mae pob Siop Siarad yn trawsnewid siop wag yn amgylchedd croesawgar, cartrefol—“fel croes rhwng gosodiad celf a thŷ eich nain”—lle mae pawb yn cael eu gwahodd i gymryd rhan mewn deialog, archwilio syniadau, a chymryd rhan mewn bywyd diwylliannol. Siop nad yw'n gwerthu dim, mae'n cynnig gwybodaeth am ddim, cyfarfyddiadau creadigol, trafodaethau democrataidd, a chwpanau diddiwedd o de, gan gael gwared ar rwystrau sy'n aml yn atal pobl rhag cymryd rhan mewn gwneud penderfyniadau cyhoeddus neu weithgaredd diwylliannol.

Wrth wraidd y model mae *Stori'r Blwch Democratiaeth*, adnodd creadigol sy'n helpu ymwelwyr i ddeall hanfodion democratiaeth y DU ac yn annog cyfranogiad drwy gydol y flwyddyn y tu hwnt i'r blwch pleidleisio.

Drwy seilio dysgu dinesig mewn adrodd straeon, sgwrsio ac ymarfer creadigol, mae'r Siop Siarad yn galluogi pobl a allai deimlo'n ddatgysylltiedig â systemau gwleidyddol i feithrin hyder, gofyn cwestiynau a chyfrannu at fywyd democrataidd eu cymuned.

Ers 2022, mae model y Siop Siarad wedi cael ei dreialu yng Nghaerdydd, Casnewydd, Merthyr Tudful a Bwrdeistref Sirol Caerffili. Ar draws yr holl dreialon, mae mwy na 17,000 o ymweliadau wedi'u cofnodi, gyda miloedd o sgysiau'n digwydd rhwng aelodau'r gymuned, pobl greadigol, gyrff cyhoeddus, a phartneriaid sy'n ymweld. Mae'r model wedi hyfforddi 56 o westeiwyr llawrydd, 8 cynhyrchydd cynorthwyol, a dros 10 o wirfoddolwyr, gan ddangos y rôl hanfodol y mae gweithwyr llawrydd diwylliannol yn ei chwarae wrth gynnal gofod, hwyluso deialog, arwain gweithdai, a chyd-greu rhaglenni gyda chymunedau lleol.

Mae gweithgaredd creadigol yn ganolog i brofiad y Siop Siarad. Ar draws y treialon, mae mwy na 166 o sesiynau creadigol, gweithdai a digwyddiadau wedi'u cynnal, gyda chefnogaeth 24 o sefydliadau cydweithredol o'r sectorau diwylliannol, dinesig, academiaidd a chyhoeddus.

Mae stiwdio a mannau arddangos yn y siopau wedi cefnogi artistiaid i ddatblygu ac arddangos gwaith, gan greu cyfleoedd i ymarferwyr sy'n dod i'r amlwg a rhai sefydledig fel ei gilydd.

Mae model y Siop Siarad wedi dod i'r amlwg fel enghraifft bwerus o sut y gall creadigrwydd gefnogi nodau *Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015*, yn enwedig o ran cyfranogiad, cydlyniant cymunedol, bywiogrwydd diwylliannol, cysylltiad rhyng-genhedlaethol, a meddwl hirdymor. Mae ei leoliad anffurfiol, cartrefol yn helpu i fynd i'r afael ag unigedd ac unigrwydd, tra bod ei ddull sy'n cael ei arwain gan sgwrs yn meithrin ymddiriedaeth, yn lleihau polareiddio, ac yn annog ymgysylltiad ystyrion â gwasanaethau cyhoeddus a phrosesau democrataidd. Mae ymwelwyr yn gyson yn disgrifio'r gofod fel un croesawgar, diogel, a thrawsnewidiol.

Gan adeiladu ar lwyddiant y treialon, mae *Siop Siarad ar Daith* bellach wedi'i datblygu, gan fynd â'r model i draethau, parciau, canol trefi ac ystadau tai ledled Gwent a Rhanbarth Dinas Caerdydd. Mae'r fersiwn symudol hon yn ehangu cyrhaeddiad ac ymwybyddiaeth wrth gysylltu pobl yn ôl â safleoedd Siop Siarad parhaol neu dymor hwy. Y weledigaeth hirdymor yw bod pob un o 22 awdurdod lleol Cymru yn cynnal Siop Siarad barhaol, gyda chefnogaeth partneriaid traws-sector sy'n ailddefnyddio cyllidebau presennol ar gyfer ymgynghori, ymgysylltu a chyfranogiad.

Mae'r dull hwn yn cyd-fynd â phum ffordd o weithio'r Ddeddf, gan greu model cynaliadwy a chost-ffeithiol o gyfranogiad democrataidd wedi'i seilio ar greadigrwydd a llais cymunedol.

Mae'r modelau Siop Siarad a Siop Siarad ar Daith hefyd yn dangos potensial sylweddol fel mecanweithiau ataliol ar gyfer cyrrff cyhoeddus. Drwy ddarparu sgwrsiau creadigol a hwylusir chwe diwrnod yr wythnos, o fewn y mannau Siop Siarad parhaol a thrwy'r Siop Siarad ar Daith symudol, gall cyrrff cyhoeddus aros yn "gysylltiedig" â chymunedau drwy gydol y flwyddyn. Mae'r presenoldeb parhaus hwn yn galluogi datblygu polisiau a gwneud penderfyniadau i gael eu llywio'n rheolaidd gan brofiad byw, yn hytrach na dibynnu ar ymgynghori episodig neu echdynnol. Drwy ymgysylltu rheolaidd, anffurfiol, ac yn seiliedig ar ymddiriedaeth, gellir deall effeithiau 'ar lawr gwlad' yn gynharach, nodi heriau'n gynt, a blaenoriaethu dulliau ataliol. Yn y modd hwn, mae'r model yn cefnogi symudiad o ddylunio gwasanaethau adweithiol i feddwl hirdymor, ataliol sydd wedi'i wreiddio mewn mewnwelediad cymunedol go iawn, gan alinio'n gryf â dyletswyddau'r sector cyhoeddus o amgylch atal, cyfranogiad, a llesiant hirdymor.

Mae model y Siop Siarad yn darparu glasbrint ar gyfer sut y gall artistiaid, gweithwyr llawrydd diwylliannol, cyrrff cyhoeddus a chymunedau gydweithio i gryfhau cyfranogiad democrataidd a diwylliannol ledled Cymru.

Mae ei effaith yn dangos pan fydd creadigrwydd yn arwain at ymgysylltiad, mae sgwrsiau'n dyfnhau, mae rhwystrau'n diflannu, ac mae pobl yn teimlo'n gryfach i lunio'r penderfyniadau sy'n effeithio ar eu bywydau - **#UnSgwrsArYTro**.

RHODDODD [Y SIOP SIARAD] FEWNWELEDIAD UNIGRYW I NI I GURIAD CALON Y GYMUNED, GAN EIN GALLUOGI I RANNU GWYBODAETH, YMGYSYLLTU Â CHYFRANOGWYR, A CHYSYLLTU Â RHWYDWAITH CREADIGOL EHANGACH.

MAE GWEITHIO GYDA GWEITHWYR LLAWRYDD DIWYLLIANNOL FEL YVONNE YN CYFOETHOGI GWAITH CYRFF CYHOEDDUS YN WIRIONEDDOL AC YN CRYFHAU FFABRIG CREADIGOL EIN CYMUNEDAU.

David Chamberlain
Rheolwr Datblygu'r Celfyddydau
Cyngor Bwrdeistref Sirol Caerffili

Atodiad

Dolenni Defnyddiol

Gwerth Gweithwyr Llawrydd Creadigol a Diwylliannol

[Pŵer creadigrwydd: Tyfu busnesau creadigol Cymru](#)

Ffederasiwn Busnesau Bach

[Effaith bosibl datganoli a mwy o benderfyniadau lleol ar weithwyr llawrydd yn niwydiannau creadigol a sector diwylliannol y DU.](#)

Dr Heidi Ashton, University of Warwick a Culture Commons

[Adroddiad Forging Freelance Futures](#)

Creative UK

[Astudiaeth Llawrydd Creadigol a Diwylliannol 2024](#)

Arts Council England

[Canllawiau Gwaith ar gyfer Gweithwyr Llawrydd a Sefydliadau Celfyddydau](#)

March for the Arts

[Mind the understanding gap: The value of creative freelancers](#)

[Rhywdwaith lechyd a Llesiant Celfyddydau Cymru](#)

Ymgysylltu â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol

[Rhestrau cyfleoedd](#)

Cyngor Celfyddydau Cymru

[Cultural Freelancers Study 2024: Our largest piece of research into the freelance sector](#)

Arts Council England

[Bectu](#) - Cynrychioli gweithwyr contract a llawrydd yn y diwydiannau cyfryngau ac adloniant.

[Creative Freelancers](#)

Ffederasiwn y Diwydiannau Creadigol

[Urdd yr Ysgrifenydd](#) - Undeb llafur ar gyfer awduron mewn teledu, ffilm, theatr, sain, llyfrau, barddoniaeth, comedi, animeiddio a gemau fideo.

[Equity](#) - Undeb llafur y celfyddydau perfformio ac adloniant.

[Undeb y Cerddorion](#) - yn gweithio i amddiffyn hawliau aelodau ac yn ymgychu dros ddiwydiant cerddoriaeth tecach.

[Undeb Cenedlaethol y Newyddiadurwyr \(NUJ\)](#) –

Yn cefnogi newyddiadurwyr, awduron a chrewyr cynnwys, gan gynnwys y rhai sy'n gweithio yn y celfyddydau a diwylliant.

[Unite the Union \(Sector Digidol a Thechnoleg\)](#) -

Yn cynrychioli gweithwyr ar draws diwydiannau creadigol, gan gynnwys dylunio, cyhoeddi a hysbysebu.

[Unite the Union \(Cymuned, Gweithwyr Ieuencid, a Sefydliadau Di-elw\)](#) -

Yn cynrychioli gweithwyr proffesiynol sy'n gweithio mewn elusennau, sefydliadau di-elw, sefydliadau cymunedol, gwasanaethau ieuencid a mentrau cymdeithasol.

[TUC Cymru](#) - Corff cydlynu undebau llafur yng Nghymru, sy'n cynrychioli tua 400,000 o bobl sy'n gweithio drwy 48 o undebau.

[CULT Cymru \(Undebau Creadigol yn Dysgu Gyda'i Gilydd\)](#) -

Menter hyfforddi a datblygu proffesiynol sy'n cefnogi gweithwyr yn niwydiannau creadigol Cymru. Mae'n bartneriaeth rhwng BECTU/Prospect, Equity, Undeb y Cerddorion (MU), ac Urdd Ysgrifenydd Prydain Fawr (WGGB), ac fe'i cefnogir gan Gronfa Ddysgu Undebau Cymru gan Lywodraeth Cymru.

[Creative UK](#) - Y rhwydwaith annibynnol ar gyfer Diwydiannau Creadigol y DU.

Datblygu a Rheoli Eich Prosiect

[Pecyn Cymorth Addo](#) - Ar gyfer Cydweithrediadau Artist-Partner, ar y cyd â Phrifysgol Wreccsam.

[Public Art Online](#)

Cyd-greu a Chyd-gynhyrchu

[Gathering Summary – Co-Creation and Participatory Arts](#)
Artworks Alliance

[Considering Co-Creation](#)
Arts Council England

[Co-Creation Toolkit: From design to implementation](#)
Oxfam

[Co-creation Toolkit](#)
Mental Health Europe

[Cyd-gynhyrchu](#)
Involve

[Dulliau rhyngwladol o wneud penderfyniadau diwylliannol lleol](#)
Culture Commons

Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a'r pum ffordd o weithio

Mae rhagor o wybodaeth am Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ar gael gan ddefnyddio'r dolenni canlynol:

[Canllaw i ddeddf llesiant cenedlaethau'r dyfodol: dogfen hawdd ei ddeall](#)

www.futuregenerations.wales/cym

Yr Iaith Gymraeg

[Synhwyro'r iaith](#)
Cyngor Celfyddydau Cymru

[Cynnig Cymraeg](#)
Comisiynydd y Gymraeg a Chyngor Celfyddydau Cymru

Cyflog Teg

[Exhibition Payment: Paying Artists](#)
a-n / AIR

[Artist's Resale Right \(ARR\)](#)
DACS

[Rates of Pay Guidelines](#)
Artists' Union England

[Salary Research and Recommendations: 2024 Update](#)
Museums Association

[Paid-for services for authors](#)
The Society of Authors

[Equity](#)

[Empowering Musicians to Say No to Unpaid Work](#)
Musicians' Union

[United Voices of the World \(UVW\)](#)

[Adran o Artists Union England \(AUE\)](#) – Eiriolwyr dros artistiaid gweledol a gweithwyr diwylliannol.

[Scottish Artists Union \(SAU\)](#) - Yn cefnogi artistiaid gweledol a gwneuthurwyr yn yr Alban.

[Sustainable Cultural Futures](#) - Prosiect cydweithredol sy'n archwilio dyfodol cynaliadwy ar gyfer y sector diwylliannol, rhwng yr Adran Diwylliant, y Cyfryngau a'r Diwydiannau Creadigol yng Ngholeg y Brenin Llundain (DU) ac Adran Economeg Prifysgol Doshisha (Japan).

[Dulliau polisi i fynd i'r afael ag ansicrwydd mewn gwaith diwylliannol llawrydd: Sut mae sefydliadau ymgyrchu, undebau llafur a llunwyr polisi yn mynd i'r afael â'r ansicrwydd mewn gwaith llawrydd diwylliannol yn y DU?](#)
Sustainable Cultural Futures

[Freedom or working for free? Freelancers in the creative economy.](#)
Creative Access (2023)

Cydraddoldeb a Mynediad

[Celfyddydau Anabledd Cymru \(DAC\)](#) - Y Sefydliad Arweiniol ar gyfer Celfyddydau Anabledd yng Nghymru.

[DASH](#) - Sefydliad celfyddydau gweledol dan arweiniad anabledd. Rydym yn comisiynu gwaith cyffrous newydd gan artistiaid gweledol anabl; rydym yn cynnal gweithdai; mentora i artistiaid a hyfforddiant.

[Unlimited](#) - Sefydliad celfyddydol sy'n comisiynu gwaith gan artistiaid anabl ac yn hyrwyddo cynhwysiant o fewn y sector diwylliannol.

[Amrywiaeth arweinyddiaeth yn y diwydiannau creadigol a diwylliannol: Meincnodi amrywiaeth arweinyddiaeth yn y diwydiant diwylliannol a chreadigol – canfyddiadau ac argymhellion.](#)
Creative UK

[Creative diversity: The state of diversity in the UK's creative industries, and what we can do about it.](#)

Creative Industries Federation a'r MOBO Awards

[Y mwyafrif creadigol: Adroddiad ar 'Beth Sy'n Gweithio' i gefnogi amrywiaeth a chynhwysiant mewn addysg greadigol a'r biblinell dalent, gyda ffocws ar y categori oedran 16+.](#)

All-Party Parliamentary Group for Creative Diversity

[Adroddiadau Ffynnu Creative Access](#) - Ymchwil flynyddol gan Creative Access yn olrhain cynnydd ar amrywiaeth, ecwiti a chynhwysiant (DEI) yn y diwydiannau creadigol — gan gynnwys profiadau gweithwyr llawrydd o gefndiroedd heb gynrychiolaeth ddigonol ac arferion cyflogwyr.

[Pecyn cymorth amrywiaeth economaidd-gymdeithasol a chynhwysiant: Diwydiannau creadigol.](#)

Comisiwn Symudedd Cymdeithasol

[Beyond growth: promoting inclusive development of creative clusters in the UK.](#)

Canolfan Polisi a Thystiolaeth y Diwydiannau Creadigol

[Inclusive Arts Alliance \(Gan gynnwys Arts UK\)](#) – Rhwydwaith o ymarferwyr ac arweinwyr diwylliannol ledled y DU sy'n canolbwyntio ar adeiladu amgylcheddau creadigol cynhwysol a hyrwyddo hawliau a chynrychiolaeth pobl greadigol sydd â phrofiad byw o gael eu hymylu.

[Creative Future](#) – Yn cefnogi artistiaid ac awduron sydd heb gynrychiolaeth ddigonol sy'n wynebu rhwystrau oherwydd anabledd, heriau iechyd meddwl, cefndir economaidd-gymdeithasol, hunaniaeth rhywedd ac anghydraddoldeb hiliol.

Gwerthusiad

[Is this the best it can be? Pecyn cymorth myfyriol ar gyfer artistiaid, sefydliadau celfyddydol, partneriaid a chyfranogwyr.](#)
Creative Scotland

[Creative & Credible](#)

[Better Evaluation](#)

[Failspace](#)

[The Audience Agency](#)

[Centre for Cultural Value](#) - Canolfan ymchwil genedlaethol wedi'i lleoli ym Mhrifysgol Leeds. Rydym am gyfoethogi bywydau drwy adeiladu sector diwylliannol cyfartal, hyderus a chynaliadwy.

Chwalu Jargon

Wrth weithio gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn y DU, efallai y bydd awdurdodau lleol neu sefydliadau trydydd sector yn dod ar draws jargon neu derminoleg benodol nad ydynt efallai'n gyfarwydd iddynt. Isod mae rhai termau cyffredin a geiriau sy'n codi dro ar ôl tro a ddefnyddir yn y sectorau diwylliannol a chreadigol:

Prosesau

Ymgysylltu â'r Gymuned	Y broses o gynnwys y gymuned (yn aml yn lleol neu heb wasanaeth digonol) mewn prosiectau diwylliannol, a all gynnwys gweithgareddau allgymorth, gweithdai, neu ddigwyddiadau celfyddydol cyfranogol.
Cyd-gelfyddyd/Cyd-greu/Cyd-gynhyrchu	Gweithio ar y cyd â chymunedau, cynulleidfaoedd neu grwpiau wrth greu prosiect diwylliannol neu waith celf. Ymarfer sy'n cynnwys y gweithiwr llawrydd diwylliannol ac aelodau eraill fel cyfranwyr cyfartal i'r broses neu'r canlyniad.
Ymarfer Cymdeithasol/Ymgysylltu'n Gymdeithasol	Ffurf o gelf lle mae prif ffocws yr artist ar y cyd-destun cymdeithasol neu wleidyddol yn hytrach na chreu gwrthrych esthetig yn unig. Yn aml yn cynnwys cydweithio neu ymgysylltu â chymunedau fel craidd i'r ymarfer.
Celf Gymunedol	Artistiaid yn gweithio ar y cyd â chymuned, fel arfer mewn lleoliad lleol, trwy ddeialog a chyfranogiad. Wedi'i gysylltu â mudiadau newid cymdeithasol y 1960au. Yn ddiweddarach fe'i gwelwyd fel gweithgaredd cydweithredol sy'n cwmpasu deialog a gweithgaredd dargyfeiriol er ei fwyn ei hun.

Pobl/Rôlau

Cyfyngwyr Diwylliannol/Cysylltwyr Diwylliannol	Unigolion neu grwpiau sy'n gweithredu fel pontydd rhwng y sector celfyddydau/diwylliannol a chymunedau ehangach. E.e. gweithio gydag artistiaid i'w cysylltu â chynulleidfaoedd nad ydynt yn rhan o'r celfyddydau o fewn cymunedau heb gynrychiolaeth ddigonol.
Cyfarwyddwr Artistig/Curadur	Mae'r rhain yn rolau allweddol o fewn prosiectau neu sefydliadau creadigol. Mae Cyfarwyddwr Artistig yn gyfrifol am lunio gweledigaeth prosiect, digwyddiad neu leoliad. Mae Curadur yn rheoli ac yn trefnu cynnwys artistig, yn enwedig arddangosfeydd.
Gyrfa Gynnar/Sefydledig	Mae creadigol gyrfa gynnar yn rhywun sydd wedi graddio ond nad yw eto'n cael ei ystyried yn 'sefydledig' mewn maes ymarfer artistig penodol. Mae gan ymarferwyr sefydledig yrfa/ymarfer hirach ac felly mwy o sgiliau. Byddai'r ymarferydd olaf angen ffi uwch.

Termau

Preswylfa	Rhaglen lle rhoddir amser a lle i artistiaid, fel arfer gyda chefnogaeth ariannol neu logistaidd, i ganolbwyntio ar eu hymarfer. Gall hyn gynnwys ymchwil a datblygu (Ym&D). Yn aml, swyddi dros dro yw'r rhain a gynigir gan orielau, amgueddfeydd, neu sefydliadau celfyddydol eraill. Fe'u defnyddir fwyfwy o fewn y celfyddydau perfformio a cherddoriaeth i ddynodi rhediad o sawl sioe/perfformiad dros gyfnod byr o amser mewn un lleoliad.
Hawliau Eiddo Deallusol (IPR)	Amddiffyniadau cyfreithiol a roddir i grewyr asedau anniriaethol, megis gweithiau creadigol, dyluniadau, dulliau, i ganiatáu i grewyr reoli sut mae eu creadigaethau'n cael eu defnyddio a'u hecsbloetio a chan bwy.
Trwyddedau Creative Commons	Trwydded hawlfraint gyhoeddus sy'n caniatáu i grewyr gadw hawlfraint wrth roi caniatâd i eraill ddefnyddio, rhannu ac adeiladu ar eu gwaith o dan amodau penodol. Mae cyfres o drwyddedau gwahanol ar gael i'w cytuno a'u cymhwyso gyda gweithwyr llawrydd, cyllidwyr a phartïon buddsoddi eraill.

Cydnabyddiaethau

Mae'r canllaw hwn yn adeiladu ar waith y Grŵp Gwaith Addewid Llawrydd a'r Sector Cyhoeddus - menter gydweithredol a sefydlwyd i feithrin cydweithio rhwng Llawryddwyr Diwylliannol a chyrff cyhoeddus ac i greu tirwedd ddiwylliannol fwy gwydn ac integredig yng Nghymru.

Hoffem ddiolch i bawb a gyfrannodd at ddatblygu'r canllaw hwn.

Ysgrifennwyd a datblygwyd y canllaw hwn gan Addo (addocreative.com)

Canllaw Cyflym

Er hwylustod defnydd, mae'r adran hon yn crynhoi prif bwyntiau'r ddogfen yn ganllaw byr fel y gall darllenwyr ddeall y negeseuon allweddol a'r camau gweithredu a argymhellir yn gyflym.

Mae'r Canllaw Cyflym hwn yn cyd-fynd â chanllawiau mwy manwl ar gyfer cyrff cyhoeddus yng Nghymru, gan eu helpu i ymgysylltu'n effeithiol â Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol - unigolion a microfusnesau, sy'n gweithio ar draws y celfyddydau, diwylliant a'r diwydiannau creadigol.

Mae'n cefnogi Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 a Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) 2023, gan hyrwyddo gwaith teg, cynhwysiant a darparu gwasanaethau cyhoeddus cynaliadwy.

Er bod y canllaw hwn wedi'i fwriadu ar gyfer cyrff cyhoeddus, gall hefyd wasanaethu fel adnodd arfer gorau i eraill sy'n gweithio gyda Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol.

Rôl a Gwerth Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol

Mae Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol yn hanfodol i ecosystem greadigol Cymru.

Maent yn dod ag arloesedd, hyblygrwydd ac ymgysylltiad cymunedol i brosiectau'r sector cyhoeddus, gan weithio'n aml ar draws disgyblaethau fel y celfyddydau gweledol, cerddoriaeth, theatr, cyfryngau digidol a dylunio. Mae eu cyfraniadau'n cwmpasu cynhyrchu artistig, cyngor strategol, addysg, iechyd, mentrau amgylcheddol a datblygu cymunedol. Fel arfer, mae Gweithwyr Llawrydd yn gweithredu'n annibynnol neu mewn cydweithfeydd bach, gan gyfrannu at agendâu lleol a chenedlaethol.

**MAE GWEITHWYR LLAWRYDD CREADIGOL YN DOD
Â LENS FFRES I HYD YN OED YR HERIAU MUYAF
CYMHLETH, GAN GYNNIG FFYRDD LLAWEN A
DYCHMYGUS YMLAEN SY'N YSBRYDOLI TIMAU I
WELD POSIBILIADAU NEWYDD.**

**MAE EU PRESENOLDEB YN DOD Â CHYNHESRWDYDD
A DYNOLIAETH I SYSTEMAU CYFLYM, GAN EIN
HELPU I ARAFU A DYLUNIO GOFAL SYDD
GWIRIONEDDOL YN CANOLBWYNTIO AR BOBL.**

Kathryn Lambert

Pennaeth Celfyddydau ac Iechyd
Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda

Mae Gweithwyr Llawrydd yn cael effaith mewn sawl maes:

- **Cynhyrchu Artistig** – Creu gweithiau deniadol a hygyrch ar draws disgyblaethau.
- **Ymgysylltu Cymunedol** – Hwyluso digwyddiadau ac ymgynghoriadau cyfranogol.
- **Mewnbwn Strategol** – Cyngori ar bolisi, codi arian a datblygu sefydliadol.
- **Addysg a Hyfforddiant** – Cyflwyno gweithdai, mentora a gweithgareddau adeiladu tîm.
- **Arloesi Digidol** – Datblygu cynnwys, gwefannau a chyfryngau rhyngweithiol AR/VR.
- **Gwerthuso a Chynhwysiant** – Dylunio fframweithiau a dulliau cynhwysol.
- **Dylunio Mannau Cyhoeddus** – Gwella hunaniaeth ddiwylliannol trwy ymyriadau creu lleoedd a chelf gyhoeddus.
- **Iechyd a Llesiant** – Cefnogi iechyd meddwl a chorfforol trwy raglenni creadigol.

Mae'r cyfraniadau hyn yn helpu gyrff cyhoeddus i gysylltu â chymunedau amrywiol, gwella gwasanaethau a chryfhau cydlyniant cymdeithasol.

Mae gyrff cyhoeddus yn elwa o allu Gweithwyr Llawrydd Diwylliannol i fynd i'r afael â heriau cymhleth yn greadigol, meithrin ymgysylltiad cynhwysol, a darparu atebion cost-effeithiol. Mae eu profiad traws-sector a'u safbwyntiau amgen yn cyfoethogi gwasanaethau cyhoeddus ac yn helpu i ymgorffori diwylliant ym mywyd beunyddiol. Drwy rannu eu creadigrwydd a'u sgiliau iaith, mae gweithwyr llawrydd hefyd yn cefnogi gweledigaeth Llywodraeth Cymru o ddiwylliant bywiog a'r nod o gyrraedd miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050.

Gweithio'n Dda Gyda'n Gilydd

Pedwar egwyddor graidd ar gyfer cydweithio llwyddiannus yw:

Tryloywder a Dealltwriaeth –

Mae cyfathrebu agored a pharch at ei gilydd yn meithrin ymddiriedaeth.

Gwaith Teg –

Dylid talu gweithwyr llawrydd ar neu uwchlaw safonau'r diwydiant, gyda phrosesau recriwtio a chontractio tryloyw.

Partneriaeth Ddilys –

Gall gweithwyr llawrydd fod yn rhan o bob lefel o ddylunio a darparu gwasanaethau, gan gynnwys mewn cyd-greu a chynllunio strategol, wedi'u harwain gan y pum ffordd o weithio: tymor hir, atal, integreiddio, cydweithio, a chynnwys.

Ymgysylltu Cynaliadwy –

Mae perthnasoedd tymor hir a chyfleoedd datblygu proffesiynol yn helpu i adeiladu gweithlu creadigol gwydn.

Mae'r canllawiau'n annog cyrff cyhoeddus i gynnwys gweithwyr llawrydd wrth ddylunio a darparu gwasanaethau, cynnig hyfforddiant priodol i gefnogi eu rolau, a chydabod gwerth eu cyfraniadau. Argymhellir cydweithio ag undebau llafur a sefydliadau cymorth i sicrhau arferion teg a chynhwysol.

Disgwylir i weithwyr llawrydd diwylliannol, yn eu tro, gyfrannu eu harbenigedd, eiriol dros waith teg, rhannu gwybodaeth, a meithrin cydweithio o fewn cymunedau. Mae hyn yn cryfhau strategaethau ymgysylltu ac yn ymhelaethu ar lais cyfunol y sector.

Er mwyn ffynnu, mae angen y canlynol ar Weithwyr Llawrydd Diwylliannol:

Cyflog Teg a Sefydlogrwydd Ariannol –

Strwythurau cyflog tryloyw, taliadau amserol, a mynediad at gyllid.

Cydnabyddiaeth a Pharch –

Cynhwysiant mewn gwneud penderfyniadau a datblygu polisiau.

Amodau Gwaith Cefnogol –

Briffiau clir, amgylcheddau cydweithredol, a chontractau teg.

Mynediad at Adnoddau –

Mannau gwaith fforddiadwy, offer digidol, a chyfleoedd datblygu proffesiynol.

Arferion Cynhwysol –

Mynediad at gefnogaeth, trefniadau hyblyg, ac ymrwymiad i amrywiaeth.

Mae diwallu'r anghenion hyn yn helpu i fynd i'r afael â heriau gwaith llawrydd, fel ansicrwydd ariannol a buddion cyfyngedig, wrth adeiladu gweithlu cryf a gwydn.

Dylai gyrff cyhoeddus fabwysiadu dulliau caffael hyblyg, gan gynnwys contractau fesul cam a thendro cydweithredol, i ddarparu ar gyfer prosesau creadigol. Hyrwyddir cyd-gynhyrchu fel model ar gyfer datblygu prosiectau cynhwysol a chreadigol, gan bwysleisio perchnogaeth a rennir, dysgu cydfuddiannol, a pherthnasoedd hirdymor. Dylid strwythuro prosiectau gyda nodau clir, adnoddau digonol, ac amserlenni hyblyg. Mae monitro a gwerthuso yn hanfodol ar gyfer mesur effaith a chynnal partneriaethau.

Yr Iaith a Diwylliant Cymru

Mae ein hiaith Gymraeg yn ased diwylliannol hanfodol, y dylid ei hintegreiddio'n ddilys i waith creadigol a dylunio a darparu gwasanaethau fel iaith fyw, gynhwysol.

Mae'r egwyddorion a nodir yn y canllaw yn cefnogi ymgysylltiad ystyrlon, gan gynnwys cydnabod y Gymraeg fel adnodd a rennir, sicrhau cefnogaeth i bob lefel o ruglder, a chefnogi gweithwyr llawrydd a chymunedau i ddefnyddio'r iaith yn hyderus.

Mae hyn yn cyd-fynd â gweledigaeth Cyngor Celfyddydau Cymru o'r Gymraeg fel iaith ar gyfer creadigrwydd, dysgu a grymuso.

Astudiaethau Achos ac Adnoddau

Mae'r prif ganllaw yn cynnwys astudiaethau achos sy'n dangos cydweithrediadau llwyddiannus mewn meysydd fel gweithredu hinsawdd, iechyd ac adfywio diwylliannol.

Darperir rhestr o adnoddau, gan gynnwys pecynnau cymorth, canllawiau undebau llafur, a dolenni i sefydliadau sy'n cefnogi gweithwyr llawrydd.

Mae geirfa sy'n datrys jargon yn helpu gyrff cyhoeddus i lywio terminoleg benodol i'r sector.

addo

Comisiynydd
**Cenedlaethau'r
Dyfodol**
Cymru

**Future
Generations**
Commissioner
for Wales

futuregenerations.wales/cym
cysylltwchani@cenedlaethaurdyfodol.cymru

Swyddfa Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru
Tramshed Tech
Stryd Pendyris
Caerdydd
CF11 6BH

